

KOREKTURNÍ ZNAMÉNKA A JEJICH POUŽÍVÁNÍ

STRUČNÉ ZÁSADY VYZNAČOVÁNÍ KOREKTUR

Chyba v sazbě se vyznačí příslušným korekturním znaménkem, které se na pravém okraji sazby zopakuje a napravo od znaménka se napíše oprava. Učiní se tak souběžně s řádkem, v němž je chyba. Pro stejný typ chyb volíme různá znaménka, aby nedošlo k záměně; stejné znaménko lze opakovat zhruba až po pěti řádcích textu. V širší sazbě (a je-li dost místa na obou stranách) můžeme korektury vyznačovat i na levém okraji sazby – i zde je odleva nejprve znaménko a pak oprava. Korektury se nevyznačují obyčejnou tužkou. U černě vytištěných textů je nejlépe užívat k opravám sytou modrou nebo zelenou propisovačku, popř. slabý fix; lze připustit i červenou barvu, kterou dřívější normy zakazovaly. V praxi se ukazuje, že nejméně zřetelnou barvou k vyznačování korektur je černá. Na korekturním výtisku se negumuje, nepřelepí, ani nepoužívá bílý opravný lak či páska. Chybně vyznačená korektura se uvnitř sazby podtečkuje a je-li již vyznačena i na okraji, tam se přeškrtně. Je nutné vyznačovat korektury čitelně, zejména v cizojazyčném textu, při doplňování či opravách cizích jmen a číslovek. Každý jednotlivý výtisk by měl korigující podepsat a označit datem provedení korektury.

PŘEHLED NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH KOREKTURNÍCH ZNAMÉNEK

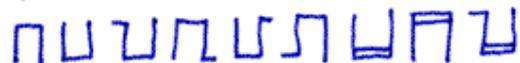
Pro jedno písmeno/znak:

v nouzi si lze „vymyslet“ i další:

Pro výměnu několika následujících písmen:

Pro výměnu delšího úseku:

Pro výměnu textu ve více řádcích:

Pro vsunutí textu:

také zde i jinde lze „vymyslet“ nouzové další:

Pro vsunutí řádku, odstavce atp.:

Vypustit chybná písmena, slova, řádky:

pro tento typ opravy se často používá staré znaménko:

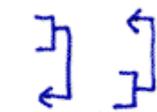
Změnit pořadí sousedních písmen, slov:

Přesunout z jednoho řádku do druhého:

Přesun celých řádků nebo odstavce:

Posun sazby k označené zářezce:

Zvětšit mezeru mezi slovy/řádky:

Zmenšit mezeru mezi slovy/řádky:

Udělat mezeru mezi slovy/řádky:

Zrušit mezeru mezi slovy/řádky:

Zrušit mezeru mezi slovy:

Udělat odstavec:

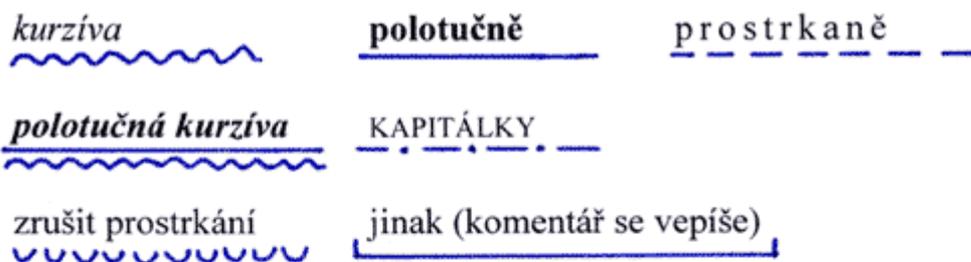
Zrušit odstavec:

Řádek na střed:

Značky pro změnu řezu písma:

Vyrovnat okraje sazby:

Vyrovnat účař písmo:

Prodloužit linku:

Zkrátit (zrušit) linku:

Změna linky (s komentářem na okraji):

Zrušení nesprávně vyznačené korektury:

Kombinace dvou korekturních znamének:

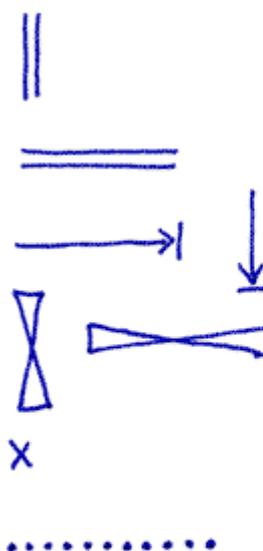
⊥ ∫ příslušně označené písmeno vypustit

∫ ☒ udělat odstavec s odstavcovou zářčkou

#-| původně zamýšlená korektura zrušena, NEPROVÁDĚT

↑-↑ spojovník z obou stran bez mezer

Ÿ-Ÿ pomlčka s mezerami z obou stran

KONVENCE NÁSLEDUJÍCÍCH UKÁZEK

Zelený text vlevo je vysvětlující, komentuje příklady korektur prováděných ve zhruba stejné úrovni dále napravo. Hlavní **černě provedený textový sloupec** představuje korigovanou sazbu, na níž jsou ilustrovány nejrůznější typy chyb, vyznačované modře. Zcela napravo je **modré provedení korektur** „na okraji sazby“.

KOMENTOVANÉ UKÁZKY VYZNAČOVÁNÍ KOREKTUR

Značkou přeškrtneme písmeno UPROSTŘED (nebát se!), nekreslí se mezi písmena. Na okraji se vedle některých značek nic nepřipisuje (jednoznačné: přidat mezeru, přehodit sousední dvě písmena, zmenšit širokou mezeru). Ani nad vlnovku pro označení kurzivy netřeba slovo „kurziva“ psát; riziko, že ho sazeč dá místo správného „Ano“. Prohození několika slov se označí číselnou řadou (číslíce nemusí být v kroužku). Znak pro odstavec lze pro přesnost doprovodit na okraji symbolem „čtverčíku“, neboť následující řádek nemá začínat zcela zleva.

Ve tři hodiny máno zařinčel telefon na psádkovém velitelství: »Tady plukovník Hampl zgenerálního štábu. Pošlete ke mně *ihned* dva muže vojenské policie; a vzažte por podplukovníka Vrzala, no *ovšem* že z informačního oddělení, *člověče*, po tom vám nic není, aby ke mně *hned* přišel. *Ano*, teď v noci. *Ano*, at' si vezme auto. *Tak honem*, hergot!« A dost.

Za hodinu byl podplukovník Vrzal na to bylo místě; až bůhví kde ve čtvrti. Přivítal ho starší a hrozně ustaraný pán v civilu, to jest jenom v košili a kalhotech. »Podplukovníku, mně se stala sakramentská věc. Sedni si, kamaráde. Zatracená věc mizerná svinská pitomá neřádná. Potvora jedna, zlořečená. Tak si to představ: Předevčirem mně dá šéf generálního štábu jeden spis a povídá: Hample, zpracuj to doma; čím míň lidí o tom ví, tím líp – v kanceláři ani muk; tak ~~přece vůbec~~ marš, máš dovolenou, a sed' na tom doma, ale pozor! No dobrá.« »Jaký to byl spis?« ptal se podplukovník Vrzal.

Plukovník Hampl okamžik váhal. »No,« řekl, »at' to teda víš:»

bylo to z oddělení C.«

(K. Čapek: *Ukradený spis 139/VII, odd. C*)

Handwritten annotations for the first text block:
 - Blue arrows pointing to specific words like "máno", "psádkovém", "zgenerálního", "ihned", "ovšem", "člověče", "hned", "Ano", "Ano", "Tak honem".
 - Symbols like "L", "I", "U", "W", "P" with arrows indicating corrections.
 - Circled numbers 1, 2, 3.
 - The word "kurziva" written in blue cursive with a wavy line underneath.
 - The word "obye." written in blue with a circle around it.
 - A blue box with an "X" inside.

V ukázce odborné sazby si všimněme značení exponentu (km čtvereční) a indexu (kyselina sírová) pomocí „stříšek“. Dále jsou použita znaménka pro umístění řádku na střed a zrušení původně vyznačené korektury. U zcela první korektury je upřesňující poznámka, která se NEMÁ SÁZET, daná do kroužku; zde „kapitálky“.

➤ KYSELA FRANTIŠEK <

Český výtvarník; * 4. 9. 1881, † 20. 2. 1941. Působil již za Rakousko-Uherska jako pedagog, navrhoval scény a kostýmy ke Smetanově operě Národního divadla v Praze.

KYSELINA SÍROVÁ

H₂SO₄, hustota 1,84 g cm⁻³, teplota tání 10,4 °C. Jedna z nejsilnějších kyselin.

Handwritten annotations for the second text block:
 - A blue box around "KRPY".
 - "YPR" in a blue box with "kap." in a circle next to it.
 - A blue arrow pointing to "ke Smetanově operě".
 - Symbols like "I", "U", "W", "P" with arrows.
 - A blue arrow pointing to the first line of the František section.

Přesun řádku s autorem básně pod její název. Vyznačení pomlčky (vysazen je spojovník). Přidání mezery/prokladu na úroveň ostatních řádků. Umístění kurzívového pramene napravo.

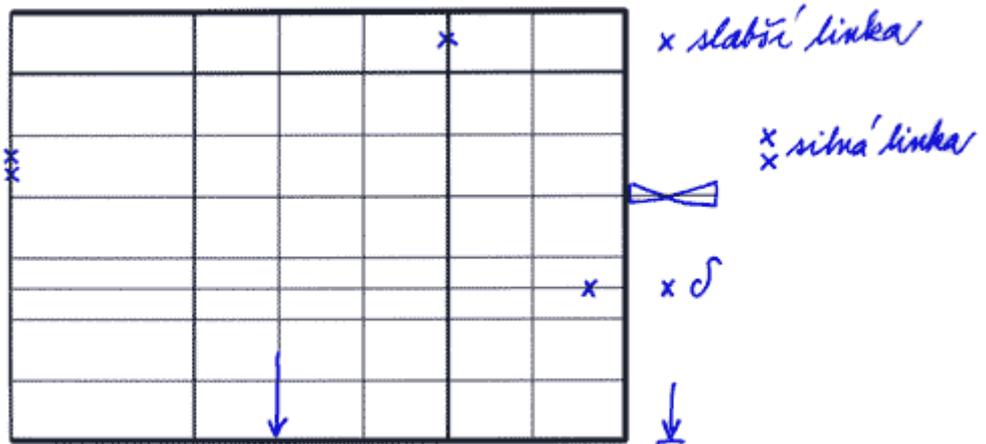
Jan Vodňanský
Každý správný mamlas

Každý správný mamlas
 Když mluví tak nahlas
 Aby všichni mamlasi
 Věděli, že souhlasí

(Důvěrná sdělení)

Handwritten annotations for the third text block:
 - Blue arrows pointing to "Jan Vodňanský" and "Každý správný mamlas".
 - Symbols like "I", "U", "W", "P" with arrows.
 - A blue arrow pointing to the line "Když mluví tak nahlas".

Korektura tabulky zde nepotřebuje další vysvětlování.

ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA

Korekturními znaménky se po dlouhá desetiletí bezpečně a přesně domlouvali korektoři a redaktoři se sazeči. V současnosti význam této komunikace upadá mj. také proto, že do „výroby sazby“ pronikl mnohonásobně širší okruh osob, než byl dříve užší okruh profesionálů. Dnes bychom proto nekladli hlavní význam na to, aby se používaly striktně definovaná znaménka, ale především na to, aby korektury byly vyznačeny jasně a srozumitelně a aby nepřipouštěly možnost dvojího výkladu či nechtěné záměny. A ač to zní téměř paradoxně – přimlouvali bychom se hlavně za to, aby se korektury někdy vůbec dělaly, neboť řada tiskovin působí tak, že myšlenky šly z hlavy rovnou do rotačky...

http://www.typtext.cz/radce7a_1.html

TYPOGRAFICKÉ A POLYGRAFICKÉ NÁZVOSLOVÍ

Zařazujeme především názvosloví typografické; další jen takové, které je svázané s dnešními činnostmi v oblasti DTP. Názvosloví z oblasti tisku nebo knihařského zpracování tedy v následujícím slovníčku nehledejte. Slovníček si neklade nároky na zachycení kompletní terminologie ani na nějakou »normativní« správnost výkladu této terminologie. Máte-li však dojem, že jsme některý termín označili špatně, že některé vysvětlení není přesné či vysvětlení některého termínu vůbec schází, oznamte nám to na e-mailovou adresu typtext@idg.cz; děkujeme.

akcenty diakritická »znaménka«, svou početností zvláště významná v češtině; jsou nad písmeny (á, č, i, ô, ö, é, ú, ü, ž), uvnitř písmen (ł) i pod písmeny (ç, è) a označují jejich novou zvukovou kvalitu

akcidence, akcidenční sazba příležitostné tiskoviny s vysokými výtvarnými nároky, zpracovávají se podle grafického návrhu (inzerát, plakát, navštívenka, novoročenka neboli P. F., novorozenka)

ampersand název pro znak & (a, et)

anotace stručný obsah knihy s informací o okruhu čtenářů, jimž je publikace určena (bývá na přebalové záložce, na zadní straně obálky, na rubu titulního listu)

antikva souhrnné označení pro stojatá latinková písma, na rozdíl od vyznačovací písem skloněných, zvaných kurzívy, a od písem čistě psaného charakteru (Zapf Chancery)

apostrof viz: odsuvník

arch tiskový list papíru, který je potisknut archovým tiskovým strojem – má dvě strany (líc, rub), postupným překládáním archu napul vždy v ose delší strany vznikají knihařské složky (prvním složením 4stránková, třemi složením klasická 16stránková)

arch vývěsní (vývěsek) první vytištěný arch, který se poskytuje zákazníkovi k nahlédnutí (v nejnnutnějším případě umožňuje u vyšších nákladů zastavit další tisk) a schválení; pokud v současnosti není zákazník u zahájení tisku přítomen, zaslání vývěsních archů postrádá smysl

autotypie reprodukce polotónové předlohy (diapozitiv, fotografie, kresba) rozložením autotypickou sítí na množství tiskových bodů, jejichž různá velikost vytvoří na výsledném tisku dojem míst tmavších a světlejších – k tvorbě autotypických bodů nedochází v současnosti při reprodukci (tj. při skenování), ale až při výstupu, tj. při rastrování před laserovým tiskem nebo před osvitem na film; kvalita reprodukované kresby stoupá s hustotou bodů a s tiskem na kvalitnější povrchově upravený papír (křídový)

barva direktní (tzv. přímá) používá se při požadavku tisku páté barvy u čtyřbarvotisků nebo tehdy, je-li požadovaná barva klasickým čtyřbarvotiskem nesnadno dosažitelná (stříbrná, zlatá) či nemožná (bílá na barevné papíry) – je též možno provést tisk libovolným počtem pouze přímých barev (tzv. Pantone); samozřejmě běžný tisk pouze černou barvou (popř. mutační text) můžeme označit též jako tisk direktní barvou

bod typografický (point) nejmenší jednotka typografického systému (12 bodů = cicero v klasickém typoměrném systému, 12 bodů/pointů = pica v DTP-systémech) měřící v cicerovém systému 0,376 mm, v pica-systému 0,353 mm; v bodech/pointech se udává velikost písma a prokladu (kuželky)

cicero základní jednotka tzv. didotovského (klasického) typografického systému, v němž 12 bodů = 1 cicero = 4,513 mm; pojmenováno podle římského státníka, jehož proslovy byly poprvé vysazeny (roku 1467) písmem této velikosti, což byl tehdy nejmenší stupeň písma

CMYK označení pro barvy stabilizovaného čtyřbarvotisku: C = cyan/azurová, M = magenta/purpurová, Y = yellow/žlutá, K = black/černá – viz též: čtyřbarvotisk

Computer to Plate (CTP) výstup (osvit) litografických dat z počítače přímo na tiskovou desku; z klasického výrobního postupu se tak vynechává osvit jednotlivých stránek na film a archová montáž – výroba se tím zpřesňuje a zrychluje

Computer to Press (CTP) označení pro výrobní způsob, při němž jsou data přenesena přímo do tiskového stroje; v ČR to není běžně užívaná technologie, jeden takový stroj byl počátkem tisíciletí instalován v pražském studiu Leonardo

condensed (zhuštění) označení pro úzký typ písma, které je samostatným (kresleným) fontem na rozdíl od počítačového zúžení písma normálně širokého, kde dochází k deformaci písmového ductu (a tudíž je nutné tento postup považovat za nevhodný)

copyright právní ochranná značka na text, ilustrace, fotografie, překlad a design (grafickou úpravu), vycházející z ustanovení Všeobecné úmluvy o autorském právu; nositelem © může být jednotlivec nebo instituce (nakladatel)

číslice skákavé (zvané někdy minuskové) číslice nestejně výšky i nestejně uspořádané vzhledem k účaří; např. nula se podobá malému písmenu »o«, stejnou výšku má i jednička, osmička má normální výšku, devítka je v řádku položená podobně jako nula, ale přesahuje dolů pod účaří – tyto číslice jsou vhodné pro akcidenční sazbu, nikoli však tam, kde se číslovky hojně vyskytují a jde o rychlou orientaci a jejich dobrou čitelnost

číslice stránková (paginace) zřetelně umístěná číslice vzestupně označující stránky tiskoviny – používají se většinou arabské číslice, římské výjimečně v přílohách anebo k rozlišujícímu číslování obvyklém např. u programových manuálů (I - 1, I - 2 ... II-1 atd.); na takových stránkách knihy, kde číslování není nutné a rušilo by (titulní list, vakáty, tiráž), se vynechává

čtverčík v kovové sazbě výplněk, ve fotosazbě a v DTP-sazbě mezera, stejné šířky i výšky, a to velikosti právě sázeného písma (v 8bodovém písmu tedy šířkově 8 bodů, výška je 8 bodů automaticky; matematicky se dále dělí (1/2, 1/4, ...))

čtyřbarvotisk stabilizovaný princip tisku, kdy vzájemným soutiskem čtyř základních normativně definovaných barev (žlutá, purpurová, azurová a černá) lze na výtisku dosáhnout jakéhokoli barevného odstínu

dedikace viz: věnování

deleatur (latinsky budiž škrtnuto) korekturní znaménko, které označuje, co má být ze sazby vypuštěno; dříve se užívala značka podobná řeckému malému písmeni théta, nověji se má užívat značka podobající se řeckému malému písmeni delta

diagram, graf grafické znázornění jevu nebo procesu; známe např. plošný, koláčový, čárový, sloupcový, obrázkový – vepsaným textům do diagramu/grafu se říká legenda

divis viz: spojovník

doslov (řecky epilog) autorův, popř. redakční dovětek na konci díla; zatímco autorův doslov vždy zachovává stejný typ písma, jakým je sázen základní text, redakční doslov může být odlišen řezem písma (kurzíva)

dotaznice (akcentová, horní, střední, základní neboli účaří, dolní) pomocné horizontální linie, které slouží ke konstrukci písma a ovlivňují poměr jeho částí

DPI (dots per inch) jednotka uvádějící kvalitu vstupních a pracovních dat, např. kvalitu skenovaného obrázku – počet rozlišovaných jednotlivých bodů na délku jednoho palce (2,54 mm); např. obvyklé potřebné rozlišení polotónových obrázků 300 dpi představuje, že se obrázek v ploše čtverečního palce (2,54 krát 2,54 cm) skládá z 90 000 jednotlivých bodů – pro srovnání, typický obrázek, který lze stáhnout z webových stránek, má 72, nanejvýš 96 dpi a je pro profesionální tisk absolutně nepoužitelný

druh písma kategorie sloužící k odlišování a umožňující pojmenování jednotlivých typografických písem (Baskerville, Helvetica, Times, Univers); druh písma, např. Garamond, v sobě zahrnuje obvykle více řezů (obyčejný, kurzívový, polotučný aj.), což zároveň se všemi stupni těchto písmových řezů označujeme pojmem »(písmová) rodina«

dřík písmena hlavní svislý nebo šikmý (nikoli oblý) tah písmena

DTP z anglického Desk Top Publishing – systém, umožňující vytvářet a editovat dnes i nejnáročnější tiskoviny, skládající se z příslušného programového vybavení a počítače, ovládajícího další spolupracující přístroje: skener, tiskárnu, popř. osvitovou jednotku (s vyvolávacím automatem); základní vybavení, jímž je minimálně počítač, se vejde na běžný kancelářský stůl – v širším významu tak označení DTP vyjadřuje tendenci vzniku sazby u jednotlivců, na rozdíl od praxe do druhé poloviny 20. století, kdy sazba vznikala výhradně ve specializovaných střediscích-tiskárnách

dubleta dva (popř. tři) jazykově správné tvary slova, např. archiv i archív, tuberkulóza i tuberkulosa atp.

duktus písma vzájemný poměr tloušťky písmových tahů; mění se podle velikosti písma a je jednou ze složek, určujících charakteristické znaky určitého druhu písma – může být nevhodně narušován extrémní deformací písma (zužování, rozšiřování)

dvojtečka znak, který se v běžném větném smyslu přisazuje za poslední znak slova, avšak může být sázen z obou stran těsně (např. ve sportovních výsledcích nebo mezi minutami a sekundami) i z obou stran s mezerami (např. zápis matematického dělení)

EAN European Article Numbering – evropský systém označování výrobků kódem (v základní verzi třináctimístným); do formy kódu EAN lze převést označování tiskovin (viz) ISBN a ISSN

epilog závěr knihy – je-li z pera autora, upravuje se shodně se základním textem; píše-li ho někdo jiný, může být úprava odlišná (např. použitím kurzívového řezu atp.)

errata (z latiny) chyby v tisku; v dobách déletrvajících tisku, při kterém fungoval insitut tzv. vývěsních archů, takže chyby bylo možno zjistit ještě před dotištěním celé publikace, se zařazovala errata do knihy na poslední arch (před tiráž), anebo se vytištěna na malém lístku vkládala – někdy se tento lístek do knihy vlepoval, což zabraňovalo jeho vypadnutí; v současnosti tato praxe je výjimečná u rozsáhlejších vědeckých knih nebo při vážnější chybě

ex libris (latinsky z knih) původně vepisovaná, později tištěná (formát A7 a menší) vlastnická ozdobná značka majitele knihy, graficky náročně řešená a vlepovaná do levého horního rohu vnitřní strany desek knihy – typický druh akcidenční tiskoviny

exponent zmenšená číslice sázená k horní dotaznici; DTP-programy často nepřiliš vhodně nazývan »horní index«

extended (rozšíření) označení pro široký typ písma, které je samostatným (kresleným) fontem na rozdíl od počítačového rozšíření písma normálně širokého (kde dochází k deformaci písmového ductu)

faksimile věrná napodobenina originálního textu nebo ilustrace tiskem (faksimile podpisu)

font v digitální typografii elektronický popis určitého písma, např. Helvetica Bold Italic (Helvetica tučná kurzíva); bitmapový font popisuje znaky jako pevně dané obrazce složené z pixelů, takže každá velikost písma musí mít svůj samostatný popis-font; obrysový font odvozuje znaky ze složitých matematických rovnic (Bézierovy křivky), což umožňuje jedním fontem sázet různé velikosti písma

formát označení pro velikost tiskoviny nebo sazby (nejčastěji se udává v milimetrech), přičemž se vždy určuje napřed šířkou a pak výškou, což vylučuje záměnu v případech, kdy jde o formát naležato; hrubý formát je rozměr tiskoviny během její výroby a je vždy větší než čistý formát, ke kterému se dochází při konečném zpracování – ořezu jedné až všech stran – a v kterémžto rozměru se tiskovina dostává ke spotřebiteli

graf viz: diagram

grafická úprava (anglicky layout) výtvarné uspořádání tiskoviny s použitím původních zdobných nebo ilustračních prvků, nikoli pouze s užitím písmových prostředků; grafická úprava výtvarně uspořádává všechny náležitosti tiskoviny tak, aby tiskovina měla jednotný charakter a plně odpovídala svému poslání; grafickou úpravu by měl navrhovat výtvarník, grafik nebo zkušený typograf, neměla by se tvořit až při lámání publikace způsobem »ad hoc«

grotesk bezpatkové písmo s neodstíněnými tahy nebo jen s minimálními rozdíly v tloušťce tahů; groteskovým písmům se též říká hůlková (Arial, Helvetica)

hlava označení pro horní partii tiskoviny

hlavička (novin, časopisu, tabulky) hlavička časopisu nebo novin stojící v čele tiskoviny je úhledně uspořádána a uzpůsobena pro mutování dat a čísel, dominuje v ní název tiskoviny výrazným, charakteristickým písmem; v tabulce se hlavičkou označuje první tabulkový řádek, text nad kolonkami, který vytváří jakýsi název pro tyto kolonky – text hlavičky proto začíná vždy velkým písmenem nad všemi kolonkami (hlavička může být dále členěná, pak již je počáteční písmeno malé)

hlubotisk princip tisku, kdy se tisková barva přenáší na papír z rozměrově shodných, ale různě vyhloubených bodů – hlubotisk tak z běžných tiskových technik (knihtisk, ofset, sítotisk) nejlépe reprodukuje polotónové předlohy; je ekonomický u nákladů převyšujících alespoň 20 000 výtisků, a proto se jím v současné době prakticky netisknou knihy, ale pouze časopisy

hřbet část tiskoviny-publikace, v níž dochází ke spojení jednotlivých listů či archů; je-li alespoň zhruba 5milimetrový, může být potištný (text začíná v patě, nikoli v hlavě publikace); z hlediska návrhu postavení sazby na stránce je vhodné u lepených vazeb přihlížet k tomu, aby při rozevření knihy byl i text u hřbetu dobře čitelný

chlebové písmo tradiční označení základního písma tiskoviny

ilustrace výtvarný projev, který jako názorný doprovod literárního díla zpřesňuje nebo rozšiřuje představu čtenáře – ilustrace může být provedena libovolnou uměleckou technikou (fotografie, koláž, kresba, malba, rytina, výkres aj.); je dominantním prvkem na stránce

impressum údaje o místě tisku, tiskaři a roku vydání – dříve na titulním listu, nyní v tiráži (setkáváme se však i s publikacemi, kde tyto údaje scházejí, jako by se vydavatel a tiskárna za svou práci styděli...)

imprimatur (latinsky budiž tištěno) písemné svolení k tisku, které dává zákazník; mělo by obsahovat rozsah stran publikace, datum a podpis

index zmenšená číslice sázená k dolní dotažnici; DTP-programy nazývaný též »dolní index«, přestože podle klasické terminologie žádný »horní« index neexistuje

iniciála velké zdobné počáteční písmeno (může vybíhat nad text, doleva z textového sloupce, nebo být zapuštěné do několika řádků textu); někdy tištěné pestrou barvou

interpunkce (interpunkční znaménka) řada grafických znamének, členících text a pomáhajících se čtenáři v něm orientovat (pomlčka, vykřičník, středník, uvozovky, závorky atp.) – pro jednotlivá znaménka existují přesná pravidla týkající se jejich správné sazby

ISBN International Standard Book Numbering – systém mezinárodního standardního číslování knižních publikací; u nás závazný od r. 1989, kdy tiskovina musí na určených místech číslo povinně uvést – srovnej EAN

ISSN International Standard Serial Numbering – systém mezinárodního standardního číslování periodických tiskovin; u nás závazný od r. 1989, kdy tiskovina musí na určeném místě číslo povinně uvádět – srovnej EAN

italic v DTP označení pro kresebně zešikmené patkové písmo = kurzívu (na rozdíl od elektronicky zešikmeného kresebně stojatého písma); srovnej též: oblique

kapitálky verzálky na střední výšku písma používané pro slavnostnější úpravu textu; písmový font by měl mít buď přímo kapitálový řez, anebo možnost ho generovat, neboť je nesprávné nahrazovat kapitálky verzálkami zmenšené velikosti písma (je narušen písmový duktus celého textu)

kapitola dílčí část knihy, skládající se z odstavců a mající standardní grafické uspořádání (např. stránkovou zarážku, začátek iniciálou atp.)

kerning (párování znaků) úprava mezer (obvykle jejich zúžení) mezi jednotlivými dvojicemi znaků, aby v sazbě nevznikaly nehezke »díry« (typickými příklady jsou spojení písmen Av, Ty, Tv nebo kombinace verzálových znaků s tečkou: T. či V.); sofistikovanější programy umožňují uživatelský kerning fontů, avšak do této operace by se měl pouštět jen zkušený typograf

klasifikace písma snahy grafiků, typografů i výrobců písem o nějaké smysluplné rozřídění množiny písem; u nás je známá oficiální klasifikace mezinárodní asociace typografů ATypI (10 skupin) a domácí pokus profesora VŠUP Solpery, vtělený do oborové normy a mající 11 skupin dále členěných do až tří podskupin

knihtisk princip tisku, při němž se tisková barva přenáší na papír z vyvýšených míst tiskové formy – nejstarší tisková technika, jejíž vynález se datuje rokem 1440 (zahrnuje kovovou sazbu a techniky tisku štočků, dřevořezů, dřevorytů) – laicky připodobnitelná k procesu razítkování; ačkoli knihtiskem byla vytištěná prakticky každá kniha do r. 1950, je dnes na ústupu ve prospěch ofsetu, přestože různé postupy v polygrafii (ražba, zlatotisk, svým způsobem i výsek) jsou na principu knihtisku založeny

kolonka (též rubrika) sloupec údajů v tabulce, nacházející se pod hlavičkou (»název« sloupce); všechny kolonky tvoří dohromady tzv. (viz) nohy tabulky

korektura porovnávání zhotovené sazby s rukopisem s ohledem na věcné a technické nesprávnosti a vyznačení pokynů k jejich opravám – rozlišujeme korekturu sloupcovou, stránkovou, náhled, imprimatur; korigují se rovněž nátisky obrázků, kdy se např. některé partie nebo celý obrázek požadují zjasnit, ztmavit, vykryt pozadí, odstranit moaré, upravit podání některých barev, změnit barvy atp.; korektura, která není zachycena písemným způsobem, se z hlediska jistoty a správnosti provedení podobá vybírání stejnobarevného páru ponožek ve tmě

kurzíva (doprava, obvykle o 15 stupňů) nakloněný písmový řez, zvláště vhodný k vyznačování; rozlišujeme kurzívu kreslenou, tj. vytvořenou jako samostatný druh písma písmařem, a kurzívu elektronickou, kterou generuje počítač ze stojatého písma – počítačově generovaný kurzívořez je vždy méně hodnotnější než pravá (kreslená) kurzíva, které by měla být dávana přednost (srovnej též: italic, oblique)

kuželka termín klasické kovové sazby označuje vzdálenost mezi sousedními řádky, tj. např. vzdálenost od účař k účaři, skládající se z bodové velikosti písma plus případné bodové hodnoty prokladu (sází-li se 10bodovým písmem při 1bodovém prokladu, hovoří se o 11bodové kuželce); postupem doby termín z typografického nářečí mizí a hovoří se již jen o stupni/velikosti písma a prokladu, které se také definují v DTP lámacích programech (dokonce se dnes, nesprávně, hovoří např. o 11bodovém prokladu, ačkoli při sazbě např. 10/11 jde klasicky jen o 1bodový)

lámání sazby viz: zlom sazby

layout viz: grafická úprava

legenda součást popisku k obrázku – číselné nebo písmenné označení jednotlivých prvků obrázku s vysvětlením; může být sázena o stupeň menším písmem než samotný popis; v grafech nebo kresbách může být legenda součástí obrázkového prostoru (spojena s konkrétní částí kresby linkou)

ligatura viz: slitek

linka grafický prvek s atributy délky, síly, obrazu (plná, tečkovaná, čárkovaná, ...) a barevnosti; používá se při zlomu sazby, v tabulkách a v obrázcích ke spojování částí kresby s legendou

litera výraz klasické kovové sazby pro hranolek s odlítkem obrazu příslušného písmene nebo znaku – viz: písmeno

logo (logotyp) výraz pro grafickou značku instituce (logo firmy); také klasickou vydavatelskou značku neboli signet bychom nyní označili termínem logo

LPI (lines per inch) výstupní rastr (bublinové či laserové tiskárny, osvitové jednotky), vytvářející tiskové prvky v tzv. autotypické síti; obvyklým rastrem pro ofsetový tisk je např. 150 lpi vytvářející na ploše čtverečního palce (2,54 krát 2,54 cm) 22 500 tiskových bodů

maketa model, podle kterého se tiskovina připravuje (sází, láme do stránek, montuje do archů): vytváří ji grafik z výtisku sloupcové korektury a z nátisků obrázků, které vlepuje do zrcadla sazby – v současné éře DTP může být maketa vyrobena grafikem počítačově jako jakýsi »před-zlom«; ve druhém významu je maketa jakási ukázka pro tiskárnu, jak má tiskovina vypadat, kdy poskytuje (třebaže někdy ve zmenšené podobě, popř. jen jednobarevně) informace o vyřazení stránek, spadových plochách atp. – u složitějších publikací by z DTP-střediska do produkční tiskárny měla být zakázka takovouto maketou vždy doprovázena

marginálie (latinsky margo = okraj) krátký text na okraji sazby (v odborně zaměřených publikacích, v učebnicích), který vystihuje obsah odstavce nebo následující delší pasáže a usnadňuje tak čtenářovu orientaci v knize

maso výraz z klasické kovové sazby označující písmenem nevyužitou obdélníkovou (čtvercovou) plochu, v níž je písmeno nakresleno – toto »maso«, na výtisku netisknoucí nebo se projevující mezerou, bránilo např. těsnému přisazení linky nebo ornamentu k písmenu nebo vytvářelo optickou mezeru i mezi některými těsně přisazenými písmeny (Av); srovnej: kerning, nálitok

mezera základní prvek sazby (de facto nejpoužívanější klávesa...) k oddělování slov či výrazů (podrobně viz pravidla sazby), v širším významu též jakýkoli nepotíštěný prostor (mezi řádky, mezi odstavci, od okraje sazby ke kraji papíru atp.)

mezititul nadpis významnější části knihy nebo článku, speciálně graficky upravený (v knize obvykle samostatná lichá stránka)

mezititulek nadpis části kapitoly nebo části článku, upravený poměrně nenápadně (čtenář si ho musí povšimnout, nicméně mezititulek nemá ze stránky vystupovat výrazněji než je bezpodmínečně potřebné)

minusky (latinsky minuskule) malá písmena (pro tvůrce rukopisů: jako malá písmena je třeba psát kapitálky, jejich změna na kapitálový řez písma musí probíhat programově, nikoli zmenšením velikosti písma verzálky)

moaré nechtěný efekt vzniklý při tisku nesprávným natočením autotypické sítě (při barvotisku), nesprávnou volbou tvaru autotypického bodu, popř. nepřesným soutiskem barev; vzniká také jako interference původní sítě skenovaných autotypických obrázků a novým síťováním při osvitu (což se může týkat i černobílého tisku)

monospaced označení pro DTP-písmo s konstantní šířkou písmen (Courier), napodobující psaní klasického psacího stroje; pro svou neproporčnost nemůže být považováno za typograficky přijatelné, je ovšem velmi vhodné k napodobení programátorských zápisů, popř. k uvádění internetových adres či adres elektronické pošty

motto citát předznamenávající obsah knihy, článku nebo jejich částí; ve zřetelné grafické úpravě se umísťuje na začátek knihy nebo na začátek kapitoly

nadtitulek krátký text, který uvádí titulek a je umístěn nad ním – sází se menší velikostí, někdy i odlišným druhem písma, popř. je tištěn barevně, od titulku může být oddělen linkou

náhled termín původně z klasické kovové sazby, označující kontrolu správnosti provedení posledních korektur – úspěšný náhled předchází svolení k tisku (imprimatur); v současné DTP-praxi se náhledem označuje barevný výtisk obrázku nebo třeba obálky/přebalu nebo stránky publikace, který je proveden nějakým druhem nátiskové techniky – jako »náhled« se pak označuje méně kvalitní verze (viz) nátisku, přičemž i náhled v zásadě poskytuje stejné kontrolní možnosti jako nátisk

nálitok přídavné (viz) maso, které bylo součástí hranolku písma v kovové sazbě a vytvářelo potřebnou mezeru, aniž by se musel používat samostatný výplněk – typicky byl používán před znaky dvojtečky, středníku, otazníku, vykřičníku a u trojtečky vepředu i vzadu; současné fonty obvykle tento nálitok postrádají, a protože by bylo v tomto ohledu dodržování klasických pravidel sazby naprosto neúnosné, od požadavků oddělování vyjmenovaných znaků se v běžné sazbě ustupuje (nic však nebrání zachovávat klasická pravidla při akcidenční sazbě, tvorbě obálek knižních publikací, logotypů atp.)

nárůst tiskového bodu skutečnost, že se výstupním zařízením (osvitovou jednotkou) vygenerovaný tiskový bod může později měnit (kopírování tiskové desky, tlakem válců tiskového stroje a rozpíjením se do papíru při zasychání tiskové barvy) – koriguje se mj. používáním tzv. profilů, které podle očekávaného výsledku simulují výsledný stav již v průběhu výroby (např. při úpravách obrázků v příslušném editačním programu), takže výsledný tisk odpovídá předpokladům

nátisk kontrolní výtisk obrázků po provedení reprodukce; původně šlo o tisk na speciálním nátiskovém stroji, nyní se většinou používá chemický nebo elektronický nátisk, kdy je tisk imitován pomocí barevných pigmentů či barevnou tiskárnou – poskytuje zákazníkovi možnost porovnat úspěšnost provedení reprodukce; méně kvalitním druhem takového nátisku je (viz) náhled, který je pak na rozdíl od nátisku rychlejší a levnější

nohy obecně spodní partie tiskoviny; v tabulkách souhrnné označení všech kolonek (rubrik), tedy veškeré části tabulky pod hlavičkou

obálka ochranný kartónový ozdobný obal brožovaných publikací; grafickým řešením navazuje na vnitřní úpravu, bývá však nápadnější, takže vždy barevný (i když je vnitřek publikace černobílý), obvykle povrchově zušlechťený laminací nebo alespoň lakováním

obligue kreslená kurzíva groteskových (bezpatkových) DTP-fontů; srovnej též italic

obrazec sazební schematický plánec v originální velikosti, jímž grafik určuje šířku a výšku sazby (počtem řádků základního textu) a její umístění na tištěné stránce; u vícesloupečné sazby stanoví také šíři jednotlivých sloupců a jejich vzájemný odstup

obsah přehled kapitol nebo článků s uvedením čísla strany, na nichž začínají (umístěn obvykle v závěru knihy, u knih odborných na začátku – začíná vždy na liché straně); vyplňuje-li se sloupec mezi názvy a čísly např. tečkami, nemá vyplň zabírat víc místa než text, jinak je lépe zúžit formát sazby, aby čísla nebyla od textu příliš daleko

obtěkání způsob provedení sazby, která je umístěna kolem obrázku, jenž ji svým prostorem »otlačuje« – je přitom nutno zachovat určitou mezeru mezi krajem obrázku a krajem sazby, zároveň zúžený sloupec sazby nesmí vykazovat některé nevhodné jevy (široké mezerovité mezery, autorozpal textu atp.); textem lze obtékat jen z jedné strany

OCR (optical character recognition – optické rozpoznávání znaků) postup, kterým se prostřednictvím naskenování textu (rukopisu, tištěné stránky knihy atp.) získaný bitmapový obrázek softwarově rozloží na jednotlivé znaky, které jsou dále editovatelné

odstavec základní stavební prvek sazby (za nižší jednotku můžeme považovat slovo a písmeno), mající charakteristickou jednotnou úpravu

odsuvník (apostrof) znak podobný čárce, avšak posazený k horní dotaznici – v češtině se používá jako označení scházejících hlásek; sází se vždy těsně (pad' namísto padl; d'Artagnan)

ofset princip tisku, kdy se barva zachycená na mastnotu přijímajících částech nereliefní tiskové formy přenáší prostřednictvím pryžového válce na papír (je proto technikou tisku z plochy, obdobným principem tiskne litografie a světlotisk); ofset má dominantní podíl ze všech způsobů tisku, je jím tištěna většina současných knih i časopisů; ofsetová litografická předloha-film musí být ze strany světlocitlivé vrstvy zrcadlově převrácená, nečitelná

oko tabulky průsečík (vodorovného) tabulkového řádku a (svislého) sloupce; základní stavební prvek tabulky (viz též: pole tabulky)

optický střed místo na stránce, kam se umísťuje hlavní řádek, neboť se k němu upírá první pohled čtenáře; empiricky ověřenou skutečností je, že optický střed se na potištěném papíře jeví poněkud výš než střed geometrický (existuje několik grafických konstrukcí optického středu)

ořez zajištění správného čistého formátu tiskoviny při knihařském zpracování; při konstrukci tiskoviny a jejím zlomu je třeba počítat s možnou nepřesností ořezu – jedním z požadavků je proto u obrázků tzv. na spadávání, aby jejich kresba pokračovala ještě nejméně 3 mm za hranice čistého formátu »ven« z knihy; zároveň se nedoporučuje příliš blízko k hranicím ořezu umísťovat text či důležité partie obrázků

outline písmo kreslené slabou linkou na okrajích tahů, uvnitř prázdné (lze vyplnit požadovanou barvou, stejně tak jako obrys nemusí být výhradně černý; grafické programy umějí obrys písem libovolně měnit a vnitřek písma vyplňovat i prolínanými barvami, vzorky nebo obrázky)

paginace stránkování; viz číslice stránková

palec anglosaská míra, 2,54 mm, jejíž správná značka je " (nikoli podoby uvozovky!)

PANTONE (ochranná známka) označení široké škály přímých barev, které se používají buď k doplnění čtyřbarvotisku (CMYK), anebo i samostatně – oproti barvám CMYK jsou PANTONE barvy schopny pokrýt větší barevový prostor a zabezpečit kvalitní reprodukci např. zlaté nebo stříbrné barvy, barev metalických atp.; označují se většinou číselnou a písmennou kombinací, mj. podle druhu papíru, pro který je konkrétní barva určena

papír nejobvyklejší nosič tiskového sdělení; třídí se podle kvality, na kterou má vliv způsob výroby, síly, gramáže (plošné hmotnosti), zabarvení, formátu a řady dalších kritérií – z hlediska DTP jsou u papíru nejdůležitější hlediska rozměr (arch, anebo pás pro rotační tisk) a kvalita povrchu (obyčejný, křídový atp.) pro volbu hustoty autotypické sítě vzhledem k nárůstu tiskového bodu

parchant neúplný východový řádek umístěný jako první na stránce (ve sloupci), popř. neúplný východový řádek základního textu pod obrázkem; vulgární označení vystihuje hrubost tohoto přestupku

pata označení pro dolní část sazby nebo stránky (též: zápatí)

patitul (též předtitul) první stránka knihy, na níž bývá obvykle jen název knihy nebo vydavatelská značka; patituly mohou být v knize i dva v pořadí: vydavatelská značka, název knihy (avšak někdy se také oba zmíněné prvky spojují do jediné stránky patitulu)

PDF univerzální formát pro ukládání a přenos dat, který podobně jako (viz)postscript uchovává všechny potřebné informace o stránce (stráncích), ale umožňuje tisk na libovolném výstupním zařízení a není omezen platformami různých operačních systémů – je ideální pro (viz) CTP

per extensum (z latiny na plnou šíři) označení se užívá jen při vícesloupečné sazbě, když titulek nebo některá textová partie jsou rozvinuty na plnou šíři sazebního obrazce; často se zkracuje: perex

pérovka reprodukce, která má čárové nebo plošné prvky bez polotónových přechodů, takže není síťována (kresba tuší); pérovkou je vlastně i plný černý tisk písmové kresby

pica obvykle základní typoměrná jednotka DTP-systémů, pocházející z anglosaského světa, měří 1/6 palce = 4,233 mm = 12 bodů v pica-systému; klasické písmo psacích strojů je právě velikosti pica

písmeno (litera, znak) základní sazební prvek; ve fotosazbě a v DTP je tendence používat výraz znak, klasická kovová sazba používala termín litera, písmeno je označení obecné

písmo soubor znaků, které graficky zachycují myšlenky; v typografii povšechné označení pro druh písma (srovnej: druh písma, font)

plát označení litografického (filmového) výtazku; klasický čtyřbarvotisk pracuje se čtyřmi pláty (pro barvy CMYK)

podtitulek doplnění, zpřesnění titulku, umístěné pod hlavním titulkem a graficky odlišené menším písmem, jiným druhem písma, negativně nebo barevně, podtiskovou plochou atp.

pole tabulky průsečík tabulkového řádku a sloupce; viz též: oko tabulky

polygrafie průmyslový obor, který reprodukuje a tiskem rozmnožuje psané, kreslené, tištěné nebo jiné předlohy – jeho klasickou výkonnou jednotkou je tiskárna

popisek text k obrázku, sázený většinou drobnějším písmem než je písmo základní, často i kurzívou (účelné zvláště tehdy, když se popisky dostávají do těsnější blízkosti textu, s nímž by splývaly); popiskům s číselnými nebo literárními odvolávkami k detailům v ilustraci říkáme (viz) legendy

postavení sazby umístění obrazce sazby na listu/stránce včetně stanovení jeho odstupů od krajů čistého formátu listu/stránky

postscript (obchodní název PostScript) jazyk pro popis stránek (zabudovaný do řady výstupních zařízení nebo součástí tzv. softwarového RIPu) umožňující vytištění stránky v přesné podobě, jak byla vytvořena lámacím programem; existují verze PS level 1, PS level 2 a PostScript 3

poznámky vysvětlení textu, doplnění textu o podrobnosti či odkazy; označují se shodně v textu i na místě, kde jsou umístěny (buď v patě příslušné strany, anebo souhrnně na konci kapitoly, knihy) – sázejí se zásadně menším písmem než základní text, mívají úpravu pořadové sazby

praporek způsob sazby, při kterém nejsou oba její okraje zarovnávané, nýbrž na jednom okraji volně vybíhají – obvykle doprava (básně), jak vyjdou; hlavní přínos pro typografii je skutečnost, že praporková sazba má všechny mezislovní mezery stejně široké (praporek zleva nebo vlevo nazýváme sazbu, mající zarovnaný levý okraj s vybíháním volných řádek na pravém okraji; u praporku zprava nebo vpravo je tomu naopak; poslední způsob praporku je sazba na osu, kdy podle středové osy vybíhají řádky na obě strany stejně, takže zarovnaný není žádný okraj)

pravidla sazby kanonický soubor zásad, jimiž se řídí typografové při zhotovování sazby

proklad vzájemný odstup řádků, obvykle udávaný v bodech – uvádí se samostatně (proklad 2 body), anebo ve spojení se stupněm písma (10/12, kdy hodnotu prokladu tvoří rozdíl $12 - 10 = 2$); velikost prokladu se řídí podle písma, šířky, popř. i výšky sazby a velikostí nepotištěných okrajů, neboť ve spojení všech těchto veličin proklad ovlivňuje plošné zabarvení textové plochy stránky, tzv. (viz) šed' stránky a čitelnost tiskoviny

prostrkávání oddělování jednotlivých písmen od sebe stejnou mezerou; tímto efektem se obraz písmen zdánlivě zvětší, proto je prostrkávání považováno za jeden z vyznačovacích způsobů, i když méně vhodných (ruší – viz – šed' stránky)

protititul (latinsky frontispis) protilehlá stránka titulu, levá strana titulní dvoustrany knihy – nepovinná součást knihy; je-li zařazen, tvoří grafickou jednotu s titulní stranou (obvykle s použitím ilustrace), není-li zařazen, je stránka protilehlá titulu vakátem

přebal ochranný ozdobný papír navlékaný na desky vázané knihy, náročně graficky řešený; přebalové záložky jsou využívány k uvedení anotace, autorova medailonu nebo k propagaci

předlohy reprodukční originální podklady, které se reprodukuje (skenováním, překreslením, u grafů či schémat i vytvořením) do formy použitelné pro tisk; od doby masového rozšíření digitální fotografie se za předlohy dají považovat i elektronická data-fotografie, avšak pro komerční tisk je většinou potřebná jejich úprava (obecně u reprodukčních předloh mnozí zákazníci zapomínají, že podmínkou dokonalého tisku jsou dokonalé reprodukční předlohy – lze předpokládat, že reprodukce má nižší kvalitu než originál)

předmluva (prolog) část knihy, stojící před úvodem a odlišující se od základního textu např. použitím kurzívy; je tomu tak proto, že předmluvou vybavuje knihu jiná osoba než autor, zatímco úvod i vlastní text je dílem autora

předpis sazby pokyny pro sazeče, jak má postupovat při sazbě náročnějšího, netypického nebo cizojazyčného textu, upozorňující na eventuální odlišnosti proti běžným pravidlům sazby atp.

předrážka, předsazení viz též: zarážka řádková – způsob úpravy textu, při kterém první řádek odstavce se sází na plnou šířku a od druhého řádku až do konce odstavce s určitou zarážkou; např. při sazbě rejstříků či seznamů literatury je oblíbeným způsobem sazba se čtverčikovou předrážkou

předsádka dvoulist silnějšího papíru, jehož polovina je přilepena k vnitřní části knižní desky a ke hřbetu, přilehlá volná druhá polovina je úzkým proužkem přilepená ke krajnímu listu knižního bloku (na začátku i na konci knihy); předsádka bývá bílá, barevná, ale i potištěná (u cestopisů mapkou, u dětských knížek motivy pohádkových postavíček atp.)

přesazba, přetek v novinářské a typografické hantýrce označení pro text, který přesahuje zrcadlem sazby vymezený prostor; počet přetékajících řádků textu odpovědný redaktor vykrátí, anebo se po dohodě s grafikem změní dispozice pro stupeň či modifikaci písma, zmenší proklad, vyřadí obrázek atp.

přetisk (overprint) způsob ošetření tisku ploch nestejně zbarvení, kdy černá barva (nejčastěji obraz písmen nebo linek) ve výtazkových plátech »nevykrajuje«
prostor pro svou kresbu, nýbrž původní kresbu v barevných plátech ponechává a umožňuje tak dobrý výsledek barevného tisku i v případě, kdy by soutisk nebyl dokonalý (v opačném případě by z některé strany okolo černých prvků byla vidět nepotištěná nebo nedostatečně potištěná spára); do tohoto systému patří rozšiřování plochy slabě tisknoucích barev pod okraje silněji tisknoucích barev – velikost takového rozšiřování (zumužování) tiskových prvků záleží i na způsobu tisku (jiné hodnoty se používají pro ofset, jiné pro sítotisk, jiné pro gumotisk); viz též: soutisk

příloha označení pro rozmanitou skupinu tisků tvořících s knihou nedílný celek, ať již jsou všité, vlepené, vkládané nebo umístěné do kapsy vnitřní strany zadní desky

redaktor odpovědný redaktor, bývající sám za sebe nebo za redakční kolektiv partnerem pro výrobce-sazeče po stránce věcného obsahu publikace – koriguje a upravuje rukopis, řeší nesrovnalosti a na konci výrobního procesu poskytuje imprimatur

redaktor technický pracovník nakladatelství zběhlý v polygrafických vědomostech, který koordinuje spolupráci autora, redaktora, grafika či výtvarného redaktora a výrobce při práci na knižní či časopisecké publikaci; ke škodě věci bývá v současnosti opomíjen

redaktor výtvarný pracovník nakladatelství garantující výtvarnou stránku publikace, úzce spolupracující s grafickým úpravcem (viz: grafická úprava), anebo ho přímo zastupující; ve styku s výrobcem (obvykle DTP) určuje rozměry a další parametry reprodukčních předloh, kontroluje správnost dodržování grafické i typografické úpravy atp., koriguje výtvarnou stránku publikace a v součinnosti s odpovědným a technickým redaktorem dává imprimatur

rejstřík knižní (index) abecedně uspořádaný seznam vybraných pojmů, o nichž publikace pojednává, s odkazem na strany, kde se vyskytují – podle povahy výběru jsou rejstříky věcné, jmenné, místní, smíšené aj.; jako nepovinná součást knihy je rejstřík vždy na konci publikace, sází se menší velikostí písma, často vícesloupečně v pořadovém uspořádání

rejstřík řádkový u knižních publikací jev, kdy se v průhledu listu kryjí řádky liché i sudé stránky – doklad přesného zlomu sazby a pečlivého tisku

rejstřík stránkový na rozdíl od rejstříku řádkového jde o krytí celého sazebního obrazce, popřípadě jednotlivých sazebních sloupců a stránkové číslice – tj. pouze okrajových prvků sazby

reprodukce v polygrafii tisk provedený s autentickou přesností podle předlohy; klasicky se reprodukovalo fotografickou cestou, moderním způsobem prostřednictvím skenerů a opět fotografickou cestou – digitální fotografií

resumé krátký a výstižný souhrn obsahu knihy, především cizojazyčný; umísťuje se v závěru publikace, zachovává úpravu základního textu, eventuálně použije menší velikost písma

revize knihtiskařský termín – kontrola správnosti provedení poslední stránkové korektury, v tiskařském stroji těsně před zahájením tisku (poté ještě náhled); v DTP-technologiích se v tomto smyslu nepoužívá, avšak nějaký obdobný poimprimační způsob kontroly před postskriptem je užitečný

roman v latinkových písmech stojatý řez písma (Times Roman)

rozpalování zvětšování mezer nad základní velikost – rozpalování mezer mezi slovy, mezi řádky nebo mezi odstavci na knižní stránce je zlozvyk, svědčící o bezradnosti nebo o nedostatku vkusu a je dokladem povrchní a nekvalitní práce lámajícího sazeče

rubrika (v tabulce) viz: kolonka

rukopis závazná předloha pro sazbu textu, dnes jen zřídka psaná rukou nebo na stroji, často na počítači (data by však měla být doprovázena výtiskem), přijatelný je i rukopis ve formě již vytištěného textu (lze použít pro – viz – OCR); hlavními kritérii řádného rukopisu je jeho úplnost, definitivnost, přehlednost, jednotnost uspořádání a srozumitelnost doprovázejících ho pokynů pro sazbu

řádek základní prvek sazebního zlomu mající rozměr šířkový (i v případě, kdy není úplný), udávaný nyní v milimetrech (dříve v cicerech) a výškový, udávaný v bodech (skládající se ze stupně písma plus řádkového prokladu)

řádek tabulkový obvykle sice jednořádkový, avšak může se skládat i z více řádků v rámci některého tabulkového »oka« – řádek je potom vysoký podle oka řádku, které se skládá z nejvíce řádků

řádek východový poslední řádek odstavce – pro jeho délku platí několik pravidel, při zlomu se neúplný východový řádek nesmí dostat nahoru do sloupce (parchant)

řeka neestetická bílá spára, která jako trhlina rozrušuje plošný klid textového sloupce sazby; objeví se v případě příliš širokých mezer, ale i zcela náhodně a je pak třeba přesazením několika řádků nebo redakční úpravou (vlození, vypuštění slova) ji odstranit

řez písma charakter písma daný tvarovými prvky jeho kresby (obyčejný – polotučný – kurzíva atp.); DTP-programy posunuly význam tohoto klasického typografického termínu a mezi řezy písma zahrnují nejen kapitálky, ale také verzálky, podtržení, tzv. horní i dolní index, popř. jiné

sazba řazení písmen podle textové předlohy-rukopisu do řádků, odstavců, sloupců a tím vytvoření základního předpokladu pro tiskové rozmnožování textu (další úpravě sazby se říká – viz – zlom)

sazba do bloku nejobvyklejší způsob sazby, kdy je levý i pravý okraj sloupce zarovnaný

sazba hladká klasický termín pro sazbu jedním druhem, řezem a velikostí písma, se stejným prokladem a na stejnou šířku sazby (beletrie); v přeneseném slova smyslu jednoduchá, snadná sazba

sazba na praporek viz: praporek

sazba pořadová sazba, při které záleží na tom, aby některé údaje v řádcích byly pod sebou, takže je třeba dodržovat zarážkové pozice (typickým příkladem pořadové sazby je obsah)

sazba smíšená sazba, jež na rozdíl od sazby hladké používá různé vyznačovací řezy, popřípadě míchá různé druhy nebo velikosti písma

script písmo napodobující ruční psaní (nevhodné pro rozsáhlejší úseky sazby)

serif (patka) krátká tenká čára přibližně kolmá k hlavním tahům znaku; patky má např. známé písmo Times

seznam literatury (bibliografie) vyskytuje se na konci odborných děl jednak jako informace, z kterých publikací autor čerpal, jednak jako odkaz pro zájemce o hlubší studium; sází se menší velikostí základního písma s eventuální pořadovou úpravou (viz: předrážka)

schéma graficky znázorněná struktura; písmo ve schématech viz: legenda

signatura v polygrafii grafické označení, které se po složení knihařského archu objeví ve hřebítku a pomáhá při kontrole správnosti tzv. snášení složek knižního bloku; signatury zařazuje při archové montáži montážník nebo je součástí sofistikovanějších vyřazovacích programů (CTP)

sirotek opuštěný poslední (východový) řádek odstavce, který při zlomu vyšel jako první řádek stránky (sloupce); viz: parchant – pokud takový poslední řádek odstavce sahá až k pravému okraji sazební šíře, není současnou typografií považován za vadu zlomu

sít autotypická jemný rastr v hodnotách prakticky asi od 24 do 120 linek na 1 cm, jímž se rozkládá polotónová předloha, aby byla schopna tiskové reprodukce – pro jednotlivé barvy se natáčí v různých úhlech, např. C 15°, M 75°, Y 90°, K 45°; s rostoucí hustotou sítě dostáváme lepší tiskový výsledek, přičemž záleží i na kvalitě použitého papíru – DTP-programy bývají měřena v jednotce (viz) LPI, kdy rastru 70 linek/cm odpovídá 175 LPI

sítotisk tisková technika, u níž k tisku dochází protlačováním barvy přes jemnou sítku, na níž je nanášena šablona kresby; přenesená vrstva barvy jde někdy na tisku nahmatat – z hlediska přípravy litografií je podstatné, že kresba musí být čitelná ze strany světlocitlivé vrstvy (na rozdíl od ofsetu)

slitek (ligatura, logotyp) v typografii písmové spřežky spojené v jeden znak (ff, fi, fl, ft – kvůli přečnávající kresbě), v některých jazycích spojení dvou hlásek (ae, oe); v obecném významu jde o spřežky, které sice nejsou fyzickým spojením písmen, ale podle příslušných jazykových pravidel nemohou být děleny (např. ch, dvouhláska -au-, -ou- nebo v němčině -st-, -tz- atp.)

sloupec sazební útvar skládající se z řádků stejné šířky; je to polotovar, který se dále zpracovává při zlomu sazby; jinak také sloupec tabulky (rubrika; viz: kolonka) = údaje uspořádané pod sebou

soutisk přesnost tisku – ve čtyřbarvotisku nutnost potíštění papíru všemi čtyřmi barvami (tiskovými pláty) do přesně stejného místa, což dává základní předpoklad pro ostrost tisku a zamezení tzv. moaré; předpokladem dobrého soutisku je řádné provedení litografie (viz: přetisk)

spadávká sazba na spadávání (k úplnému okraji čistého formátu tiskoviny), vyžadující přesah tiskových prvků přes hranice čistého formátu tiskoviny; viz: ořez

spojovník zvaný též divis (laicky rozdělovací znaménko) – interpunkční znaménko, pro jehož správnou sazbu existují přesná pravidla (viz pravidla sazby)

stahování zmenšování mezer (mezi slovy, mezi řádky); v klasické sazbě základní postup při vyplňování řádků, jemuž se dávala přednost před rozpalováním – vychází se z předpokladu, že estetičtěji působí sazba s menšími mezerami než sazba tzv. »děravá«

stínování efekt písma používaný u větších stupňů (titulky, iniciály), kdy šedý stínek vygeneruje automaticky počítač, anebo posunem a překrytím textu dostáváme barevný stín dle vlastní volby; existují i stínované řezy písma (tzv. shadow)

stránka základní grafická i typografická kategorie – vlastně polovina listu, který má vždy dvě strany, u archu lícovou a rubovou, v knize lichou a sudou; někdy je pro tisk využita zcela (plakát, obrázek na spadání, podtisk), častěji má bílé okraje – hovoříme o postavení sazby (ilustrace) na stránce

stránka východová neúplná poslední strana knihy nebo její části (kapitoly) – má obsahovat nejméně 3 řádky textu, přičemž těchto řádků má být alespoň tolik, kolik činí (viz) zarážka stránková

stránka vzorová předběžně vysazená a na originálním papíru vytištěná strana knihy, sloužící k posouzení grafického účinku sazby; zhotovuje se popřípadě i variantně

stupeň písma správný typografický termín pro velikost písma – v DTP se prioritně uvádí v bodech soustavy pica, nikoli v klasických bodech cicerových (rozdíl není výrazný, u často užívané velikosti 10 bodů činí 0,23 mm, o něž je písmo soustavy pica menší)

systém typografický se začal vyvíjet až 300 let po vynalezení knihtisku, klasická sazba u nás používala tzv. Didotův systém, jehož základní jednotka ciceru (4,513 mm) se dělí na 12 bodů (bod = 0,376 mm); počítačové sazební programy umožňují v této soustavě pracovat, ale je jim vlastní soustava pica (4,233 mm, dělí se také na 12 bodů, kde bod = 0,353 mm), přičemž umožňují zadávání hodnot i v mm, cm atp.

šed' stránky dojem, kterým působí stránka při celkovém posouzení; ideálem je stránka působící klidně, vyrovnaně – na to má vliv řada faktorů, počínaje druhem, stupněm a řezem písma přes velikost mezer, zařazení obrázků, použití barev až po vzdálenost sazebního obrazce od okrajů papíru

tabulka textové nebo číselné údaje přehledně seřazené do sloupců a oddělené linkami nebo přiměřeným odstupem; jako součást knihy se sází z písma o stupeň menšího, zalamuje-li se napříč stránky, musí být čitelná při pootočení knihy o 90 stupňů doprava (horizontální začátek tabulky je v patě strany), a to u sudé i liché strany stejně; skládá se z hlavičky a noh

tilda (~) znaménko pro opakování, náhrada slova v rejstřících (srovnej: pomlčka)

tiráž soupis nakladatelských a výrobně-technických údajů o publikaci, zařazený jako poslední tisková strana knihy; sází se zhruba o dva stupně menším písmem než základní text

tiskový bod základní prvek pro přenos informace – jakkoli je miniaturní (např. při hustotě autotypické sítě 70 linek/cm neboli 175 lpi má rozměr dvě tisíciny čtverečního milimetru neboli do milimetru čtverečního se vejde 49 tiskových bodů), ovlivňuje vzhled tiskoviny svým tvarem, plošnou velikostí a barvou (sytostí barvy v závislosti na plošné velikosti) při složení s veškerými dalšími tiskovými body; viz též: nárůst tiskového bodu

titul (titulní strana) bývá obvykle v pořadí až třetí stranou knihy (předcházejí patitul a protitul), uvádí a reprezentuje knihu, takže je z grafického hlediska řešen zvláště pozorně; obsahuje minimálně jméno autora a název díla, většinou i název nakladatelství a rok a místo vydání

titulek nadpisový řádek v textu; sází se stejným druhem písma jako základní text, avšak větším stupněm, popř. polotučným řezem nebo obyčejnými verzálkami, může se ale sázet i jiným vhodným druhem písma, pokud se základním písmem výtvarně harmonuje

typografie, typografická úprava dosahuje estetického účinku sazby písmovými prostředky, na rozdíl od úpravy grafické, která zahrnuje i práci s ilustrací, barevnými plochami atp.; základní podmínkou řádné typografické úpravy je dodržování pravidel sazby

účaří myšlená linie, na které stojí písmena v řádku (v DTP podle angličtiny též baseline); jedním z kritérií řádné sazby je právě dodržování účaří, a to jak všech písmen (i různých druhů, řezů a stupňů) v řádku, tak i několika vedle sebe zalomených sloupců

úvod nepovinná součást knihy; protože ho píše autor, sází se ve stejné úpravě jako následující základní text; má-li kniha na začátku předmluvu (píše ji někdo jiný než autor) i úvod, následují v tomto pořadí, přičemž předmluva se pak odlišuje např. kurzívořím řezem písma

vakát (latinsky vacuus = prázdný) záměrně nepotištěná strana v knize (s výjimkou nepotištěných stránek posledního archu se nesmí vyskytnout na pravé, tj. liché straně)

vazba spojení knižních stran (knižního bloku) s tuhými deskami v pevnou knihu (na rozdíl od brožury, která je opatřena kartonovou obálkou); prodlužuje trvanlivost knihy a poskytuje čtenáři pohodlnější manipulaci s ní – je graficky řešena potiskem, ražbou atp. (zahrnuje desky, předsádky, ořízku, kapitálek, záložkovou stužku)

vdova osamělý první řádek odstavce, který při stránkovém zlomu vyjde jako poslední řádek stránky (sloupec); v moderní typografii není považován za závadu zlomu

věnování (latinsky dedikace) bývá na začátku díla zařazeno za titulním listem, nejlépe na samostatné stránce, a slavnostněji upraveno

verzálky (latinsky majuskule) označení pro velká písmena (něco jiného jsou – viz – kapitálky); verzálky jsou vývojově starší než minusky, používají se pro zdůraznění textu, mají slavnostnější charakter, ale delší texty z nich se hůře čtou – při sesazování verzálek vznikají nerovnoměrné mezery mezi písmeny, což se napravuje (viz) vyrovnáváním

východová stránka poslední (neúplná) stránka kapitoly v knize – měla by mít více řádků, než je hodnota eventuelní stránkové zarážky

východový řádek poslední řádek odstavce; je-li neúplný, nesmí jím začínat stránka (sloupec) nebo nesmí být uvnitř stránky (sloupec) pod obrázkem – v takovém případě má hanlivé označení (viz) parchant

vyrovnávání náročný proces, kdy vřazováním různě širokých mezírek mezi jednotlivá písmena (může jít i o minusky, přestože se většinou myslí vyrovnávání verzálek) dosahuje sazeč jejich vzájemného stejnoměrného optického odstupu – používá se u titulků a v akcidenční sazbě; protože moderní způsoby výroby sazby umožňují zmenšovat odstupy sousedních znaků, lze při vyrovnávání využít i tento postup

vysvětlivky (dříve zvané též glosář) viz: poznámky

výtisk signální jeden z prvních zhotovených (svázaných) výtisků publikace, knižní i časopisecké, který se v dohodnutém počtu urychleně poskytuje nakladateli – slouží mj. i ke kontrole kvality zhotovení (v dřívějších dobách pomalejšího tisku bylo možno ještě finální výrobu zastavit a nejhrubější nedostatky napravit před kompletním dohotovením vazby celého nákladu)

vyznačování způsob zvýraznění (hladké) sazby – vyznačovacími způsoby jsou kurzíva, polotučný řez, polotučná kurzíva a další řezy, má-li je písmo k dispozici (slabý, extratučný, condensed atp.), kapitálky, prostrkávání, duté (outline) písmo, stínované písmo plné i duté, popř. písmo jiného druhu; nejběžnější a z hlediska šedi stránky nejvýhodnější způsob vyznačování je kurzíva

záhlaví neživé drobný titulek v hlavě (méně častěji v patě) stránky, který neměnně opakuje např. název knihy, jméno autora nebo název kapitoly, tedy v průběhu celé knihy nebo její rozsáhlejší části se nemění – může přitom jít jen o liché nebo jen o sudé, anebo o obě strany knižní dvoustrany; upravuje se menším stupněm písma, popř. se sází jiným druhem písma, od textu se odděluje mezerou, linkou nebo se tiskne pestrou barvou

záhlaví živé na rozdíl od záhlaví neživého se stránku od stránky textově mění – charakteristickým příkladem jsou slovníky, encyklopedie nebo různé seznamy (telefonní); v zásadě zde platí totéž co pro záhlaví neživé, kombinace záhlaví

neživého a živého musí vytvářet harmonickou jednotu, samostatné živé záhlaví může mít výraznější úpravu, aby umožňovalo čtenářovu snadnou orientaci v textu publikace

zápatí sazební či grafické prvky umístěné pod stránkovým rejstříkem (sazebním obrazcem) – obvykle to bývá samotná stránková číslice, avšak může být doplněna linkou, popřípadě textem (viz též: pata)

zarážka odstavcová odsazení prvního řádku odstavce (většinou směrem doprava), čímž je odstavec graficky zdůrazněn; zarážka v knize je jednotná, uvádí se počtem bodů nebo šířkou v milimetrech, obvykle to bývá jeden čtverčík či jeho ekvivalent (menší zarážka je nevhodná, větší zarážka než tři čtverčíky je problematická) – sazeč musí pečlivě dodržovat pravidla se zarážkou spjatá

zarážka řádková se používá při podřazované sazbě, jejíž levý »sloupec« má délku podle nejširšího výrazu (obvykle číslovky + tečky + mezery) a zbytek odstavce začíná až na této zarážce

zarážka stránková název pro způsob úpravy kapitolových stránek v knize, jejichž sazba nezačíná od horního okraje stránkového rejstříku, ale níž – určuje se počtem řádků základního textu; stránka také může začínat titulkem nahoře, ale první textový řádek je umístěn na pozici stránkové zarážky (předcházející východová stránka má mít alespoň tolik řádků textu, kolik řádků činí hodnota stránkové zarážky)

záznamy vydavatelské se v knize umísťují na rub titulní strany, uvádějí se zde – obvykle v patě stránky – údaje o držitelích autorského práva (© – copyright), tj. jména autorů textu, ilustrací, popř. překladu, předmluvy, doslovu, jméno editora a číselné označení publikace – mezinárodní kód ISBN (knihy) nebo ISSN (časopisy)

zlom sazby završení typografického procesu, kdy sazeč kompletuje a rozmísťuje jednotlivé prvky (sloupcovou sazbu, linky, tabulky, ornamenty, ilustrace, grafy či schémata, rámečky, barevné plochy, záhlaví, stránkové číslice, marginálie aj.) podle grafického návrhu (zrcadla či makety) do podoby jednotlivých stran; dbá přitom všech typografických pravidel, zásad zlomu a zachovává jednotící charakter publikace

značka vydavatelská (signet) grafický znak vydavatele, logo; není povinnou součástí publikace, avšak z grafického hlediska velmi vděčný prvek, zvláště poskytuje-li jistou volnost v úpravě (např. tisk barvou, negativně, úprava v rámečku, vsazení do obrázku atp.)

zrcadlo sazby v reálném měřítku podrobně rozkreslený plánec obsáhlejší tiskoviny, v němž jsou v typografických mířích (nebo v milimetrech) zachyceny všechny prvky stránkového zlomu tak, aby mohl být spolehlivým vodítkem sazeči při lámání; ze zrcadla má být zřejmé postavení sazby na stránce, musí udávat rozmístění a rozměry obrázků, pozice textů, velikosti, druhy a barevnost prvků, které se při lámání do stránek vkládají, atp. (někdy se zrcadlo montuje z otisků sloupců a nátisků obrázků, potom se nazývá maketou)

© Michal Ptáček 2004

http://www.tygotext.cz/radce7b_1.html

PRAVIDLA SAZBY

Interpretujeme znění dřívější Oborové normy 88 2503 z roku 1974, která byla připravena v době klasické kovové sazby a nastupující fotosazby, s přihlédnutím k současnému převažujícímu způsobu přípravy sazby na počítačích (DTP).

Popisujeme pravidla sazby pro obvyklé druhy sazby; nezabýváme se tedy podrobně sazbou úzce odbornou, tj. např. matematickou, chemickou atp. Upozorňujeme, že vzhledem k určitým internetovým omezením nemůže následující text podat dokonalé příklady popisovaných zásad, ba dokonce – v závislosti na konkrétním přeformátování textu v počítači uživatele – vizuálně nemůže dodržovat typografická pravidla. – Použitou terminologii konzultujte v další sekci našich »rádčů«: Typografické a polygrafické názvosloví.

Máte-li dojem, že v Pravidlech něco důležitého schází, anebo je špatně, oznamte nám to na e-mailovou adresu tygotext@idg.cz; děkujeme.

01 Základní pravidla sazby stanovují postupy, vedoucí k odborně správnému a bezchybnému zpracování sazby. V odůvodněných případech umožňují odchylky.

02 Od základních pravidel sazby se lze výjimečně odchýlit, vyžaduje-li to zvláštní druh písma, výtvarný záměr sazební úpravy a v cizojazyčné sazbě, kde je nutno přihlížet ke zvyklostem příslušné země.

03 Druh písma, stupeň písma a proklad volíme podle druhu a celkové úpravy tiskoviny. Celá tiskovina by měla být vysazena z písma jedné rodiny, tj. z kresebných verzí písma téhož druhu (např. Bodoni obyčejný, Bodoni kurzíva, Bodoni tučný). Lze však kombinovat různá písma, pokud spolu z hlediska výtvarné typografie harmonují.

04 Sazba má tvořit opticky ucelenou plochu a odpovídat estetickým požadavkům na úpravu a čitelnost tiskoviny.

05 Sazba se zhotovuje podle dodaného rukopisu (strojopis, tisk, výtisk počítačové tiskárny plus elektronická data, jsou-li k dispozici), základních pravidel sazby, předpisu sazby a pravidel českého pravopisu.

06 Základní mezislovní mezery, jimiž se oddělují slova, čísla a značky, mají optimálně mít šířku třetiny velikosti stupně písma (tj. např. u 12bodového písma je základní mezera široká 4 body). Při sazbě úzkým písmem (condensed) jsou mezery úměrně užší, při sazbě širokým písmem (extended) úměrně širší.

07 Nejuzší mezislovní mezera nesmí být užší než šířka písmene »l«.

08 Nejširší mezislovní mezera nemá být širší než šířka písmene »n«.

09 Mezery při sazbě verzálkami mají být v šířce půlčtverčíku (tj. u 12bodového písma 6 bodů); neměly by přesahovat 2/3 velikosti stupně písma. Když se verzálky vyrovnávají, úměrně se upravují (tj. obvykle rozšiřují) i mezislovní mezery.

10 Zúžená mezislovní mezera má mít šířku čtvrtiny velikosti stupně písma (tj. u 12bodového písma je tato mezera široká 3 body). Používá se především při sazbě vícemístných čísel (oddělování stovek a tisíců atp.), popř. mezi čísla a značky (např. 15 %) a při sazbě zkratek. V akcidenční sazbě se klade za čárku, tečku, apostrof, před uvozovky a za ně, popř. se používá v sousedství písmen s větším světlem (např. A, T, Y) namísto obvyklé třetinové mezery.

11 Řezy – bílé souvislé pruhy, vznikající návazností mezer v několika sousedních řádcích – je třeba odstranit.

12 Zužování (stahování) základních mezislovních mezer v řádku provádíme pokud možno diferencovaně, nejprve tam, kde k mezeře přiléhají písmena s velkou optickou světlostí (T, V), dále interpunkční znaménka, potom písmena s oblými a šikmo kosenými tahy (a, e, o, y).

13 Rozšiřování (rozpalování) základních mezislovních mezer v řádku se provádí v opačném pořadí než při stahování – tj. nejdříve tam, kde písmena okolo mezery mají víceméně svislou kresbu (např. m/n, i/p atp.), dále oblé či šikmé tahy (m/e, v/i atp.) a tak dále.

14 Mezery by se při úpravách sazby měly spíš stahovat než rozpalovat.

15 Verše a titulky se sázejí se základními mezislovními mezerami (čl. 6), za tečku, čárku atp. se dává zúžená mezera (čl. 10). Sazba se obvykle nezarovnává, slova se nerozdělují, předložky a spojky se přetahují na následující řádek. Přesahuje-li verš šířku sazby, přenáší se jeho poslední slova na pravou stranu následujícího řádku.

16 Sazba volně řádkovaná (tzv. na praporek) má mezislovní mezery podle čl. 15; řádky se nezarovnávají, slova se mohou (ale nemusí) rozdělovat. Okraj takové sazby nemá být příliš »rozevlátý«, tj. rozdíl délky sazby sousedních řádků nemají být výrazně rozdílné a vytvářet na okraji velké zuby.

17 Vyrovnávání sazby je jakási »optimalizace« světlosti, kterou vytvářejí sousední dvojice písmen. Počítačová terminologie má pro tento jev výraz »kerning«. V moderních počítačových programech umožňují písmové sady uživatelské nastavení optimalizace sousedních dvojic znaků. – Slovo TABULE má mezi písmeny nerovnoměrnou světlost – mezi T+A velkou, mezi U+L malou a různě odlišnou v ostatních případech. V klasické sazbě se při vyrovnávání rozšiřoval odstup písmen, mezi nimiž byla malá světlost (zde U+L) na úroveň opticky srovnatelnou s dvojicí, která měla největší světlost (zde T+A). Postupovalo se diferencovaně k dosažení optimálního výsledku. Počítačová sazba umožňuje kromě rozšiřování rozestupů na rozdíl od kovové sazby vcelku pohodlné zužování, a proto lze postupovat i tak, že nejprve zmenšujeme světlost mezi dvojicemi písmen s velkým odstupem (zde T+A). – Vyrovnává se především verzálková sazba od stupně písma zhruba 24 bodů, ale ve větších stupních písma je někdy vhodné vyrovnávat i sazbu minuskovou.

18 Prokládání sazby znamená zvětšování odstupů mezi řádky. Sazba stejného významu zachovává stejný způsob prokládání. Hodnotu prokladu lze vyjadřovat jednotkou – obvykle počtem bodů, popř. milimetrů či jinak –, anebo je zahrnuta v hodnotě tzv. »kuželky«. Sážíme-li text z písma velikosti 10 bodů a nepoužíváme žádný proklad (zváno též »kompresní sazba«), označuje se taková sazba 10/10, tj. stupeň/kuželka. Při použití 1bodového prokladu se taková sazba označuje 10/11, kdy se hodnota prokladu připočítává ke stupni písma (1+10) a dohromady udává velikost kuželky (11). Obdobně se sazba 11bodovým písmem při 2bodovém prokladu značí 11/13 (kuželka minus stupeň písma = proklad).

19 Velikost prokladu závisí na stupni písma a šířce sazby. Například čím menší písmo a současně větší šířka sazby, tím by měl být proklad větší. V úzké sazbě (např. vicesloupečné encyklopedie) proklad nemusí být žádný; podobně je tomu např. u deníků, kde je důležitým hlediskem také úspora místa. Ve verzálkové sazbě je potřebný větší proklad než při sazbě stejnou velikostí písma, ale minuskami.

20 Odstavec začíná vždy na novém řádku, a to buď zkraje, anebo s odsazením-zarážkou. Podle způsobu grafického uspořádání odstavců se řídí pravidla pro východový řádek (= poslední řádek odstavce).

21 Odstavec bez zářáčky, kdy sazba začíná na levém kraji, vyžaduje aby východový řádek končil alespoň čtverčik před pravým krajem sazby – jinak by se dva sousední odstavce »slily« v jeden a hranici odstavců by nebylo možno rozeznat. – Tomuto »nebezpečí« čelí úpravy, kdy je v sazbě meziodstavcový přídavný proklad, obvykle jednořádkový; avšak i zde jsou k nerozeznání hranice odstavců, pokud první z nich končí plným východovým řádkem v patě stránky nebo sloupce.

22 Odstavec se zářáčkou obvykle mívá čtverčikové odsazení. V tomto případě by východový řádek měl být delší než je hodnota odstavcové zářáčky a končit buď čtverčik od pravého okraje sazební šířky, anebo vyplňovat celý řádek. – Je-li odstavcová zářáčka širší, např. tříčtverčiková, obtížně se dodržuje zásada »východový řádek vždy delší než hodnota zářáčky«; pro pravý konec východového řádku pak platí totéž, co v předchozí větě. – Odstavcová zářáčka menší než čtverčik je považována za nevhodnou (pro špatnou rozeznatelnost neplní základní grafickou funkci – snadné rozpoznání začátku odstavce).

23 Odstavcová zářáčka při sazbě různými stupni písma – např. v knize, kde vedle hlavního textu mohou být vysvětlující odstavce sázené menším stupněm písma – zůstává stále stejná, přičemž se řídí podle základního písma.

24 Odstavec s předsazením (předrážkou) má první řádek zkraje a »zářáčky« od druhého řádku. V textové sazbě (rejstříky) je předrážka obvykle čtverčiková. V pořadové sazbě (číslovaný přehled) se hodnota předrážky určuje podle nejširší číslovky (plus tečky plus mezery). – Pro předsazované odstavce platí pravidla z čl. 21 a 22 jen v potřebné míře.

25 Vyznačování znamená zvýrazňování textu. V zásadě se provádí sazbou jiným řezem základního písma. Za způsob vyznačování se považuje také prostrkávání. – Existují výjimky (např. telefonní seznamy, slovníky atp.), kde se k vyznačování používá jiný druh písma, např. k základnímu písmu Times třeba tučná Helvetica apod. – Vyznačovacím písmem se sázejí písmové znaky, značky i interpunkce, tvoří-li součást vyznačovaného textu; pokud např. interpunkční znaménko, přiléhající k vyznačovanému úseku, platí pro celou větu, sází se základním písmem. Příklady:

Na 1. pád se ptáme otázkami *kdo?, co?*

Na 1. pád se ptáme otázkami **kdo?, co?**

Co je to *deus ex machina*?

Co je to **deus ex machina**?

Podobně se sázejí i závorky, příklad:

Celosvětově důležitých platitel není mnoho (*dolar, libra, euro, jen*).

Celosvětově důležitých platidel není mnoho (**dolar, libra, euro, jen**).

Jednotlivé způsoby vyznačování viz čl. 26–30.

26 Vyznačování kurzívou je nejobvyklejší varianta k základnímu (stojatému) řezu písma, optimální vzhledem k zachování rovnoměrného zabarvení stránky. Je třeba dávat pozor na případy, kdy se stýká poslední kurzívový znak se stojatým interpunkčním znaménkem, např. vykřičníkem nebo závorkou, aby se kresby obou znaků neslévaly. V takovém případě je třeba mezi tyto dva znaky vřadit potřebnou mezerku.

27 Vyznačování (polo)tučným řezem je účelné např. v učebnicích či slovnících, v ostatních případech je tento způsob třeba uvážit, neboť přemíra (polo)tučného textu výrazně ruší šed' stránky. – Při kombinaci několika způsobů vyznačování se nedoporučuje k obyčejnému řezu polotučný i tučný řez současně.

28 Vyznačování (polo)tučnou kurzívou je v odůvodněných případech možné s tím, že platí, co je uvedeno v čl. 26 a 27.

29 Vyznačování kapitálkami se používá při slavnostnějších úpravách sazby, také v sazbě odborné a vědecké, při citacích cizích jmen, jmen autorů nebo názvů děl. Při sazbě kapitálek se všechna »velká« písmena sázejí normálními verzáčkami a pouze »malá« písmena jsou pak kapitálkami. Všecká interpunkce (tečky, čárky, spojovníky, pomlčky, závorky, ...) jakož i číslice jsou sázeny »normálním« písmem. Příklad: BEDŘICH SMETANA, SKLADATEL (1824–1884).

Je třeba používat správné kapitálkové písmo; pokud pro sazbu kapitálkových znaků zmenšujeme používaný stupeň písma (a »kapitálky« pak sázíme verzáčkami zmenšené velikosti písma), narušujeme tím jednotný charakter písmového duktu.

30 Vyznačování prostrkáváním je krajní způsob, který používáme, není-li možno zvolit jinou variantu vyznačování. Prostrkávání totiž sazbu »rozbíjí« a ruší šed' stránky. Při prostrkávání se všechny znaky od sebe stejnoměrně oddalují

rozumně zvolenou mezírkou – příliš malá nepřinese očekávaný efekt, příliš velká poutá pozornost, slova »trhá« a narušuje čtenářův vjem. Prostrkávají se rovněž mezislovní mezery ve vyznačovaném úseku. Poloviční hodnotu prostrkávací mezery volíme u mezery před prvním a za posledním slovem vyznačovaného úseku a také u přísazovaných interpunkčních znamének (tečka, čárka, odsuvník, dvojtečka, středník, otazník, vykřičník, uvozovka, závorka). – Nedoporučuje se prostrkávat kurzívu, je to nežádoucí z hlediska špatné čitelnosti. (Prostrkání jako oblíbený způsob vyznačování je někdy spíš setrvačností přechodu z psacího stroje na počítač.)

31 Slitek je dvojice písmen s přečnivajícím obrazem, což se u některých skupin písmen řeší společnou kresbou, takže např. »ff«, »fi« nebo »fl« je jediný znak. Užívá se pouze ve slovním základu (trafika, vafle), nikoli ve slovech složených nebo na hranici předpony a slovního základu (šfélekař, auflassen). Slitek se nepoužívá v prostrkávané nebo vyrovnávané sazbě.

32 Dělení slov – obecně: Řídí se pravopisnými pravidly s přihlédnutím k estetickým hlediskům. V zásadě je každé pravopisně správné dělení možné (v úzké sazbě do 30 znaků na řádek to platí absolutně), avšak v sazbě neoddělujeme jedno písmeno (a-moleta, kaka-o), skupinu vypadající podivně nebo nezvykle (vr-hl), nebo takovou, která dává oddělené části slova hanlivý význam (ná-držka, se-kunda, ser-žant). Vyhýbáme se většímu počtu dělení pod sebou; klasická typografie připouštěla trojí dělení pod sebou, poslední verze pravidel (1985) toleruje jako maximální počet dělení pod sebou šestkrát. – Se zvětšující se šířkou sazby potřebnost dělení slov klesá.

33 Dělení slov je optimální provádět v místech švů složených slov (karlo-varský, prvo-republikový, trans-portovat) a dále podle skladby na místech, kde se ke slovnímu základu připojují předpony, přípony a koncovky (nad-průměrný, sestava, roz-ložit, kopa-ná, nahra-dit).

34 Dělení slov je dále možné na hranicích slabik. Slova se skupinou souhlásek se dají dělit různým způsobem (se-stra, ses-tra, sest-ra); protože způsob dělení by měl být v sazbě jednotný, dělíme taková slova s ponecháním jedné souhlásky na konci řádku (ses-tra, podobně čer-stvý).

35 Dělení slov složených v místě spojovníku je optimální, avšak česká pravopisná pravidla požadují zopakovat v takovém případě spojovník i na začátku následujícího řádku: rakousko-/uherský. Opakování spojovníku umožňuje rozpoznání odlišného významu slov: žluto-/zelený (= žlutý odstín zelené barvy); žluto-/zelený (= žlutý a zelený).

36 Dělit do dvou řádků se nemá zkrácený titul a příjmení nebo zkratka křestního jména a příjmení (dr./Novák, L./Pilař), číslice a název nebo jednotka počítaného předmětu (30/kg, 5./díl, tab./7), den a měsíc vyjádřený číslem (6./1.) a zkratky (a./s., t./r.). V podobných případech je třeba celý výraz přetáhnout do následujícího řádku, anebo si lze pomoci vhodným rozepsáním zkratky (doktor/Novák, Luboš/Pilař; 30/kilogramů, pátý/díl; tabulka/sedm; 6./ledna – lze však ponechat např. 6. 1./2004 atp.).

37 Spojovník se používá při dělení slov a jako spojovací znaménko ve složených výrazech. Sází se vždy těsně k okolnímu písmenu, eventuálně těsně z obou stran. Viz též čl. 35 k dělení do dvou řádků v místě spojovníku. – Příklady správného užití spojovníku: Rimskij-Korsakov, Frýdek-Místek, zastávka Klatovy-město, Praha 8-Bohnice, Brno-Líšeň, propan-butan, make-up, pop-art, moucha tse-tse, PEN-klub, Rh-faktor, programátor-analytik, žena-vamp, labsko-oderský, červeno-bílý (= červený »a« bílý, např. prapor) a ve všech případech oddělování číslic nebo skupin písmen a číslic na bankovkách, losech, autoznačkách, označeních různých výrobních čísel (ISBN 80-901824-3-7) atp.

38 Jednohláskové předložky a spojky, jak neslabičné (k, s, v, z), tak slabičné (a, i, o, u), minusky i verzálky, nesmějí zůstat na konci řádku.

39 Interpunkční znaménka – tečka, čárka, dvojtečka, středník, vykřičník, otazník – se sázejí těsně za poslední písmeno slova. (Kromě tečky a čárky se předpokládá, že ostatní znaky mají zepředu tzv. »nálitek«, přídatnou mezerku zhruba ve velikosti 1/8 čtverčíku.)

40 Tři tečky, nahrazující nevysslovený text, mají speciální znak, kde jsou mezi tečkami mezířky – tento znak je tedy širší než tři samostatně k sobě přisazené tečky. Krajní tečky »trojtečky« by měly mít tzv. »nálitek«, aby mohly být těsně připojeny ke slovu (ať již zepředu, nebo zezadu) a přitom byly od krajního znaku slova odděleny stejnou mezerkou, jako jsou vzájemně od sebe odděleny jednotlivé tečky. – Podle smyslu věty může trojtečka stát i osamocena, oddělená z obou stran normálními mezislovními mezerami. Sázet jiný počet teček (dvě, čtyři, ...) je nesprávné kromě případů, kdy tečky vymezují přesný počet scházejících písmen (na mně si vezmete h....!).

41 Odsuvník (apostrof) nahrazuje písmeno a je třeba ho sázet správným znakem (u patkových písem má tvar malé číslice 9 s vyplněným bříškem, je to vlastně kresebně týž znak jako čárka, jen povýšený k horní dotažnici). Přisazuje se vždy těsně (někdy z obou stran): pad' (padl), d'Artagnan, van't Hoff, c'est la vie. Ve výtvarné typografii se odsuvník užívá pro zkrácení označení letopočtu – např. '68 (1968).

42 Pomlčka ve větě (interpunkčním) významu se odděluje od slov z obou stran mezerou, přičemž smí zůstat na konci řádku, avšak nemá jí řádek začínat. (Výjimkou je samozřejmě případ, kdy je pomlčka užívána místo uvozovek k označování přímé řeči.) Pokud má být za pomlčkou další interpunkce (tečka, čárka, závorka, otazník, vykřičník), přisazuje se těsně. Rovněž potřebná interpunkce, sázená před pomlčkou (závorka, uvozovka), se přisazuje bez mezery.

43 Pomlčka ve významu »a«, »až«, »od do«, »versus« se k výrazům z obou stran sází bez mezery a nemůže ani zůstat na konci řádku, ani se nesmí převést na začátek následujícího řádku; v nezbytném případě, kdy by se v místě pomlčky musel výraz dělit, je nutné pomlčku nahradit odpovídajícím výrazem. Příklady: strany 38–41 (až); otevřeno 9–17 hodin (až; od 9 do 17); dvojice Suchý–Šlitr (a); utkání Sparta–Slavia (proti, versus), rychlík Děčín–Břeclav (z ... do). Nesprávně je: otevřeno od 9–17 hodin (slovo »od« je nadbytečné).

44 Pomlčka nahrazující celé měnové hodnoty se přisazuje těsně za desetinnou čárku, např. Kč 75,- (pozor, v opačném pořadí se sází: 75 Kč bez pomlčky). Viz též čl. 52.

45 Pomlčka v ostatních případech se používá především jako znaménko »minus« 7 – 3 = 4 (oddělena zúženou mezerou, výraz 7 – 3 se nedělí do dvou řádků), –3 stupně Celsia (pomlčka k číslici těsně); k označení rošády v šachové notaci 0–0 nebo 0–0–0 (sází se k nulám těsně); ve výčtech při opakování slov (v rejstřících – každá pomlčka zastupuje slovo, a proto se odděluje mezerou); k zesílení platnosti se pomlčka může ve větě opakovat: Už mi s tím – – – (odděluje se mezerami). Při opakování slov ve výčtech je někdy pomlčka nahrazována znakem »tilda« ~, který přejímá stejná sazební pravidla.

46 Uvozovky a závorky se sázejí těsně k výrazům nebo větám, které se do nich dávají. Uvozovky, resp. závorky při kombinaci písmových řezů viz čl. 25.

47 Uvozovky v češtině mají obvykle podobu „ a « (rovněž jejich »jednoduché« varianty). Je-li třeba uvnitř uvozeného textu další označení, používá se odlišný typ, např. (schematicky): „Xxx ,zzz' xxx.“ – „Xxx »zzz« xxx.“ V případě, kdy by

dvojitá a jednoduchá uvozovka přiléhaly k sobě, je nutno je mírně oddělit (1/8 čtverčíku), aby nevznikla »trojitá« uvozovka.

48 Závorky jsou obvykle kulaté () a hranaté []. Je-li třeba v úseku, který je již v závorce, dát text znovu do závorky, použije se jiný typ závorek. V textové sazbě se obvykle užívají závorky hranaté uvnitř oblých, na rozdíl od sazby matematické, kde je tomu naopak (čl. 73). – Zasahuje-li kurzívový výraz do obrazu stojaté závorky, postupujeme podle čl. 26.

49 Shluk (interpunkčních) znamének popsaných v čl. 39–42, 44 a 46–48 se sází bez mezer, tzn. až čtyři znaménka mohou být těsně za sebou, např.: (»– nikdy se nevzdám!«), nebo: Kč 299,-.

50 Zkratky slov, výrazů, titulů a další se zakončují tečkou, avšak existuje několik ustálených zkratk, které jsou bez tečky. Lze užívat pouze obecně vžitě zkratky. Zkratky mohou kombinovat malá i velká písmena. Na začátku věty se zkratka nahrazuje celým výrazem. Příklady některých zkratk: aj. (a jiné), ap. i apod. (a podobně), a. s. (akciová společnost), CSc. (kandidát věd), čj. i č. j. (číslo jednací), č. j. (číslo jednotné), DrSc. (doktor věd), ing. i Ing. (inženýr – uvnitř věty s malým písmenem), JUDr. (doktor práv), mld. (miliarda), npor. (nadporučík), odd. (oddělení), prof. (profesor), Sb. (Sbírka zákonů a nařízení), šp. i špan. (španělský), tj. (to jest), t. r. (toho roku). – Iniciałové zkratky (ČR, NATO, ...) se sázejí bez teček velkými písmeny. Bez teček jsou dále některé tradiční zkratky: bři/bří (bratři/bratří), ca/ccca (cirka = asi), čec (červenec), dtto (detto = totéž), fa ... fou (firma ... firmou), ks (kus), pí (paní). Při sazbě zkratk se používá zúžená mezerová mezera (čl. 10). Ve verzálkové sazbě zůstává zachována grafická podoba zkratk, tj. např. DrSc. (nikoli DRSC.).

51 Značky nahrazují slova, takže se oddělují (zúženou) mezerou podle čl. 10. Častějšími značkami jsou § (paragraf), & (et-ampersand), * (narození, poznámka), † (úmrtí), % (procento), ‰ (promile), ° (stupeň), dále značky pro průměr, úhlovou minutu a vteřinu (zároveň palec) a samozřejmě matematické značky (např. + – : = a další). Příklady: § 10–12 (paragrafy 10 až 12); Smith & Wesson; * 1850; † 1937; 70 % (sedmdesát procent) – ale 70‰ (sedmdesátiprocentní); 22 °C (dvadacet stupňů Celsia), 5 ° (pět stupňů) – ale 5° (pětistupňový), 50°36'15" s. š. (50 stupňů 36 minut 15 vteřin severní šířky); 3,5" (tříapůlpalcová) disketa; 3 + 2 = 5 atp.

52 Měrové jednotky a peněžní hodnoty jsou vlastně také zkratky, resp. značky. Značky měrových jednotek je třeba sázet v podobě, kterou jim určuje příslušná norma, tj. např. g (gram – ne: gr), l (litr – ne lt) atp. Značky peněžních měn (Kč, L, Y, \$, €, ...) se sázejí před číselný údaj peněžní sumy, je-li uveden desetinným číslem (\$ 45,50), jde-li o číslo celé, klade se značka za číselné vyjádření (67 L). Desetinné označení celých peněžních částek se sází s desetinnou čárkou a pomlčkou (čl. 44); desetinné označení jiných celých hodnot (tj. nepeněžních) se sází s desetinnou čárkou a nulami (67,00 m). – Ve verzálkové sazbě zůstává zachována grafická podoba značek, tj. např. Kč nebo kWh (nikoli Kč nebo KWH).

53 Lomítko – / – má z hlediska sazby stejná pravidla jako spojovník (čl. 37), tj. užívá se obvykle uvnitř výrazů, k nimž je sázeno bez mezery a lze doporučit zopakování na začátku následujícího řádku, pokud se výraz rozděluje v místě lomítka. Příklady použití: zákon 127/2003 Sb.; č. j. 1286/34/vz/2005 (číslo jednací); 3/4 (tři čtvrtiny); ks/h (kusy za hodinu); Reflex 36/2004 (číslo časopisu a ročník); počítačová architektura klient/server; školní rok 2004/05; telefon/fax (stejně číslo pro telefonní i faxovou linku) atp. Jako nevhodné se v sazbě jeví možnost psaní data s lomítkem (např. 8/5 = 8. května), jako chybné pak např. Ústí n/L (pro »nad Labem« – správně: n. L.).

54 Čísła se v beletrii obvykle (zvláště jde-li o nižší údaje – s výjimkou data) vyjadřují slovně.

55 Čísła určitá se sázejí arabskými (výjimečně římskými) číslicemi. Skupiny číslic nalevo i napravo od (někdy myšlené) desetinné čárky se oddělují zúženou mezerou (čl. 10) po třech. Neoddělují se pouze číslice ve čtyřmístných letopočtech (1989) a skupiny číslic, jejichž vyjádření je nematematické nebo podléhá jiným pravidlům (např. popisná čísla domů – 1048; označení norem ČSN 01 6910, ČSN EN 28601; označení výrobků nebo licenčních sériových čísel, PIN atp.). – Vícemístná čísla se vyjadřují zpravidla jednotně buď jen číslicemi, nebo jen slovy: 3 286 400 (nevhodně 3 miliony 286 tisíc 400, nesprávně 3 miliony 286 400). Lze připustit označení vyjadřující celé tisíce, miliony, miliardy atp.: 5 milionů; 460 tisíc atp.

56 Čísła v tabulkách se sázejí přesně pod sebe, pod sebou je také eventuální desetinná čárka.

57 Čísła řadová vyjádřená arabskými i římskými číslicemi se píší s tečkou. Jsou-li taková na konci věty, sází se jen jedna tečka, nikoli dvě. Při sestavách do sloupců se čísla pod sebe vyrovnávají podle zásady sázení číslic – jednotky pod jednotky, respektive tečky pod sebe.

58 Zlomky v běžném textu se sázejí jako čísla v desetinném vyjádření nebo pomocí lomítka: 0,6 nebo 3/5 (eventuálně 6/10). Při potřebě přesného matematického zápisu je třeba použít způsob s vodorovnou zlomkovou čarou, viz čl. 75).

59 Čísła a písmena spojená do jednoho slova nebo značky se sázejí bez mezery: 25krát, 10násobně, formát A4, bod 3c (viz též čl. 52). (Nesprávně je: 25-krát atp.!) K číselnému vyjádření se v češtině nepřisazují koncovky: před 10 lety (ne: 10ti).

60 Časové údaje se sázejí s tečkou mezi hodinami a minutami: 19.30 atp. Celé hodiny lze sázet 12.00 nebo 12 hodin. Minuty a sekundy se oddělují dvojtečkou, sekundy a desetiny nebo setiny se oddělují čárkou: 16.45:24,85 = šestnáct hodin, čtyřicet pět minut, dvacet čtyři celé a osmdesát pět desetin sekundy. Období lze vyjádřit pomocí pomlčky: 8.30–16.30 hodin.

61 Datum se sází obvykle ve tvaru den (řadová číslovka s tečkou), měsíc (řadová číslovka arabská nebo římská, popř. slovní vyjádření ve 2. pádě), rok (arabská základní číslovka bez vynechání prvního dvojčíslí), např.: 19. června 1956 nebo 19. 6. 1956 nebo 19. VI. 1956; způsob 19/6 1956 pro sazbu nedoporučujeme. Při vyjadřování období pomocí pomlčky lze u druhého letopočtu vypustit první dvojčíslí, je-li shodné: 1956–81 (ale 1891–1938). Při sazbě školního ročníku nebo sportovní sezony pomocí pomlčky nebo lomítka lze rovněž vynechat shodné první dvojčíslí: 1995/96 (ale ne 1999/00). – Je-li před datem místo (nebo den v týdnu), neodděluje se čárkou: V Praze 19. 6. 1956 nebo úterý 19. 6. 1956.

62 Telefonní čísla se sázejí v souladu s poučením »Jak uvádět své telefonní číslo« ve Zlatých stránkách. V zásadě jsou všechna telefonní čísla devítimístná a oddělují se zúženou mezerou (čl. 10) po třech: 123 456 789. Totéž číslo pro volání z ciziny má zápis + 420 123 456 789 (plus je přestupný znak). Uvedený způsob zápisu platí stejně pro pevné i mobilní linky. Kromě standardních čísel existují i zvláštní čísla, např. tíšňových linek, informačních linek, popř. vnitřních linek ve větších firmách. Taková čísla, která mají méně míst než devět, se oddělují podle následujícího klíče: 123, 1234, 123 45, 123 456. Sériové linky se sázejí s pomlčkou (od do): 987 654 321–5. – Telefonní čísla se nesmějí dělit do dvou řádků.

63 Poštovní směrovací čísla se sázejí jako pětimístná telefonní (čl. 62), tedy např. 111 50.

64 Webové a e-mailové adresy by se neměly rozdělovat do dvou řádků, neboť velmi záleží na přesnosti a čtenář by nemohl rozlišit, zdali spojovník, který v sazbě rozděluje adresu do dvou řádků, je součástí adresy, nebo nikoliv. Podle druhu publikace lze proto volit některý ze způsobů: 1. Odlišení výrazně jiným druhem písma, takže eventuální spojovník

(sázený základním písmem) čtenáři zřetelně napoví, že do adresy nepatří; 2. Odlišení jinou barvou tisku (spojovník při rozdělení zůstává barvou základního písma); 3. Podtržením (spojovník se při rozdělení adresy nepodtrhne); 4. Číselnými odkazy v textu – např. (1), (2) atp., s úpravou v závěru článku na širší formát sazby nebo menším písmem, kde se rozdělení adres do dvou řádků vyhneme.

65 Úprava podřazených textů využívá normální odstavcové úpravy (odstavcová zářezka), anebo úpravy s předsazením, tzv. předrážkou (čl. 24) – řádková zářezka. Podřazenost lze označovat písmeny, číslicemi, popř. písmovými či grafickými znaky v určité posloupnosti. V »normální« odstavcové úpravě se podřazovací písmové znaky umísťují za zářezku v prvním řádku odstavce. V případě řádkových zářezek (předrážková úprava) se každý druhý a další řádek v odstavci zářezí tak, aby podřazovací znak v prvním řádku zůstal (vlevo) mimo text odstavce. – Pořadí podřazenosti lze označovat velkým písmenem s tečkou, římskou nebo arabskou číslovkou s tečkou, malým písmenem se závorkou, popř. arabskou číslovkou a písmenem se závorkou. Příklady oddělené středníkem: A.; IV.; 7.; c); 5a) atp. Za tečkami se pokračuje velkým písmenem, za závorkami malým. Jednotlivé body-odstavce podřazovaného úseku se zakončují středníkem, poslední bod-odstavec podřazovaného úseku končí tečkou. – Zarovnává se podle pravého okraje, ztn. podle teček nebo závorek. Protože římské číslice i písmena latinkové abecedy mají nestejně šířky, je tento způsob sazby poněkud problematický, a proto se dává přednost tzv. desetinnému třídění (čl. 67).

66 Pořadí podřazenosti při vícestupňovém členění: Jako základní podřazovací písmové znaky se používají římské číslice, dále verzálky v abecedním pořadí, potom arabské číslice, písmena malé abecedy a je-li potřeba, mohou se ještě zdvojit (po a -b-c jako další podřazení aa, ab, ac, ...).

67 Desetinné třídění je nejjednodušší i nejpřehlednější způsob pořadové sazby. Odbourává totiž složité vícestupňové »zářezkové« a efektivně umožňuje ještě daleko podrobnější členění než takové, které popisují čl. 65–66. Princip spočívá v tom, že se pro označení podřazenosti používají jen arabské číslice. Každý nižší stupeň podřazenosti je posunut o další číslici vpravo. Číslice mohou být členěny po skupinách oddělovaných zúženou mezerou (čl. 10), anebo zcela bez mezer oddělovány tečkami (za poslední číslici tečka být nemusí). Každý řádek začíná stále od levého kraje sazby, jen začátek textu je stoupajícím počtem číslic »odsunován« více doprava. Pro výraznější vyznačování lze užít i polotučného řezu písma k označení »kapitol«. Více o desetinném třídění příslušná ČSN.

68 Tabulková sazba – obecně: Charakteristickým znakem tabulkové sazby je uspořádání do sloupců (kolonek, rubrik), přičemž není rozhodující, zdali jsou použity svislé a vodorovné linky. V moderní typografii došlo nejprve k opouštění oddělování sloupců svislými linkami, později i k vynechávání linek vodorovných, oddělujících tabulkové řádky. K oddělování tabulkových řádků lze použít přídavný proklad. Tabulkové řádky nebo sloupce se též někdy zvýrazňují slabým podtiskem, který se střídá s řádkem či sloupcem bez podtisku. Pokud není úprava tabulky důsledně linková (orámování silnou linkou, polotučná linka pod hlavičkou a oddělování všech tabulkových řádků a sloupců obyčejnou linkou), bývá tabulka ohraničena vodorovnými linkami alespoň nahoře a dole a nevynechává se ani linka pod hlavičkou. Linky v tabulce nikdy nesmějí přetínat text, resp. text nesmí do linek zasahovat.

69 Tabulková sazba – hlavní zásady: Tabulka se obvykle sází ze stejného druhu písma jako ostatní text, avšak písmem o stupeň až dva menším. V rámci jednotné úpravy lze připustit, aby se tabulky sázely zcela jiným druhem písma (třeba dbát, aby zvolená písma spolu harmonovala; čl. 3). Texty v jednotlivých tabulkových polích (tabulkové pole je vymezeno průsečíkem tabulkového řádku a sloupce) by se měly nacházet alespoň dva body od linek nebo od krajů podtisků. Texty tabulkových řádků by nalevo a napravo měly rovněž zachovávat tento minimální dvoubodový odstup. – Text v hlavičkových tabulkových polích začíná velkým písmenem; je-li tato hlavička dále členěná, v členěných tabulkových polích hlavičky již text začíná minuskou. Texty v tabulkových polích levého sloupce tabulky také začínají velkým písmenem. Právě zmiňované typy tabulkových textů mohou být od ostatního textu tabulek odlišeny i řezem (např. polotučně). – Odstavcová úprava tabulky by v zásadě měla být jednotná, tj. např. všechna tabulková pole na praporek zleva. Je-li výhodnější úprava tabulkových polí na osu, obvykle se levý tabulkový sloupec ponechává na praporek zleva. V odůvodněném případě lze různá zarovnání tabulkových sloupců kombinovat. Je nezbytné, aby číselné sloupce tabulky byly vyrovnány pod sebou podle pravidel pořadové sazby (čl. 57). V jednom tabulkovém sloupci by měly být stejnorodé údaje (tj. nikoli např. 0,653 mg; 200 m; 35 sekund) a ve vyjádření se stejnou měrnou jednotkou (tj. nikoli např. 0,125 mm; 26 m; 15 km). – Vertikální umístění textu v tabulkových polích poskytuje několik možností, přičemž vybraná varianta by měla být v tabulce zachována všude: text lze podle nejvyššího pole tabulkového řádku umísťovat nahoru, na prostředek, anebo dolů; nejméně komplikovaná bývá varianta s umísťováním textů nahoru.

70 Tabulková sazba – ostatní: Tabulka může mít název-titulek, který je umístěn mimo tabulku nad ní. Sází se úměrně větším písmem než text tabulky, popř. polotučným řezem. (Řeší se v souladu s celkovou úpravou publikace.) Je též možné název tabulky umístit do prvního tabulkového pole (průsečíku prvního, tj. hlavičkového, tabulkového řádku a prvního, levého sloupce), je-li volné, avšak je to třeba považovat za nouzové řešení. – Tabulková pole mohou obsahovat poznámkové odkazy, např. formou poznámkové hvězdičky nebo exponentových číslic. Tyto poznámky se sázejí pod tabulku, velikost písma poznámek je alespoň o stupeň menší než písmo tabulky; viz též čl. 95.

71 Matematická sazba – obecně – má používat dobře čitelné písmo se zřetelnou kresbou číslic (zejména jedničky) a standardní »půlčtverčíkovou« šířkou všech číslic. Není vhodné písmo s tzv. »skákovými« číslicemi. Je třeba mít k dispozici potřebný počet matematických znaků a značek. (K jednodušší sazbě lze používat písmo Symbol, avšak s ohledem na to, aby kresba jeho znaků působila vůči zvolenému základnímu písmu stejnorodě.) Pro serióznější matematickou sazbu musí mít zvolená písma i dostatečný počet řezů. Vždy je též nutno počítat i se zařazením písmen řečné abecedy. – Matematické symboly vyjádřené písmeny základního písma (v hlavním textu, ale i v indexech, exponentech atp.) se sázejí kurzívou. Stojatým řezem písma se sázejí: číslice, pokud nemají speciální rozlišovací funkci (pak se sázejí kurzívou); značky měrových jednotek (m, dl, s, W, N atp.); zkratky, zejména indexové (max, log, lim atp.); znaky funkcí a značky operací (log, sin, cos atp.). Ostatní případy musí být označeny zadavatelem v rukopise barevným podtržením a znaménky. Matematické značky (plus, minus, odmocnina, ...) se sázejí vždy stojatým řezem písma.

72 Matematická sazba – mezery. Matematické značky (plus, krát, rovná se, větší než atp.) se oddělují zúženou mezerou (čl. 10). Toutéž zúženou mezerou se oddělují i jednotliví členové zápisu. Viz dva jednoduché příklady: $\log 2a$; $\exp(a + b)/c$ atp. Mezi číslicí a písmenným symbolem – $2a$ – se mezeru nedělá (kromě znaků funkcí a operací). Za symbolem vyjádřeným písmenem nesmí následovat číslice těsně, pak se obvykle použije násobící znak: $13x$ ale $x \cdot 13$ (nikoli $x13$) atp. Součiny číslicových koeficientů se nesázejí s mezerou, ale musí mít mezi sebou znak násobení: $3 \cdot 6$ (nikoli 3 6) atp.

73 Matematická sazba – závorky. Zásadně se nepoužívají závorky kurzívového řezu. Pět nejčastěji používaných druhů: oblé (), hranaté [], složené-svorky {}, dvojité (zdvojená kresba hranatých), lomené <>. Posloupnost dvou druhů je [()], posloupnost tří druhů {[()]}.

74 Matematická sazba – indexy a exponenty. Index svým spodkem dosahuje ke spodní dotažnici, exponent svým vrchem k horní (akcentové) dotažnici, přičemž v obou případech jde o čísla, která mají zhruba poloviční obraz oproti normálním číselným znakům. Index a exponent se sázejí stojatým řezem písma. Indexy a exponenty mohou být vzhledem k symbolu napravo i nalevo. Vyskytují se případy, kdy se exponent a index sázejí přesně nad sebe (také v chemické sazbě, kde stojí nalevo od značky chemického prvku).

75 Matematická sazba – vzorce a zlomky. Projevuje se tendence o co nejjednodušší sazbu vzorců. Jedním z výsledků těchto snah je používání lomítka (šikmé čáry) namísto klasické vodorovné zlomkové čáry, takže sazba původně dvouřádkového vzorce se redukuje na jednořádkové vyjádření: $x = (a + c)/(d - b)$. Rovněž se vžil místo vodorovné zlomkové čáry používání záporného mocnitele a také používání odmocnítko (kořene V) bez horizontální linky atp. – Je-li potřeba vyjádřit jednodušší zlomek v klasickém tvaru (čitatel, vodorovná zlomková čára, jmenovatel) v běžné řádkové sazbě, lze toho dosáhnout s použitím exponentových a indexových znaků. V případech rozsáhlejších vzorců nebo vyloženě matematické sazby se sází tzv. dvouřádkově, kdy v horním řádku se sázejí základním písmem čitatelé, v dolním řádku jmenovatelé. Zlomková linka-čára by měla být o 2 body širší než je rozsáhlejší výraz (v čitateli nebo jmenovateli). Další symboly, písmena, číslovky, značky se vertikálně sázejí středem své kresby tak, aby byly na střed vůči zlomkové čáře, tj. např. znaménko plus nebo minus by mělo mít vodorovnou část své kresby v úrovni zlomkové čáry atp. Rovnice – viz poslední věta čl. 77.

76 Matematická sazba – dělení vzorců. Rozdělování vzorců do více řádků se snažíme vyhnout. Ve vícesloupečné (např. časopisecké) sazbě je účelné v textu na místě vzorců dělat odkazy a jednotlivé vzorce pak souhrnně sázet přes dva (tři, ...) sazební sloupce. Nelze-li se rozdělení vzorců vyhnout, je přípustné dělit především u značek =, <, > a odvozených (tj. přibližně, zaokrouhleno, »větší nebo stejný«, ...), pak u plus, minus, plusminus. Méně vhodné je rozdělovat u značek násobení nebo dělení; ještě méně vhodné je rozdělovat uvnitř závorek. Při dělení vzorce se vždy opakuje značka, kterou řádek končí, na začátku následujícího řádku.

77 Úvod do pravidel sazby chemických vzorců. Značky chemických prvků se vždy sázejí ze stojatého písma, nikdy kurzívou. Chemické vazby se vyjadřují linkou, jejíž síla kresebně odpovídá např. pomlčce nebo rovnítku používaného písma. Valenční čáry jsou jednoduché, dvojité (dvojnásobné vazby) a trojitě (trojnásobné vazby). Sázejí se bez mezer těsně ke znaku. Valenční čáry jsou vodorovné, svislé i šikmé. – Ke značení valenčních elektronů a elektronových párů se používá znak tečka na střed kuželky, dvojtečka a linka. Pro zápis vodíkových vazeb se používá znak trojtečka, umístěný na střed sazební kuželky, přisazuje se bez mezer. – K zápisu látek hydratované formy (vzorec krát »n« molekul vody) se používá normální tečka oddělená z obou stran zúženou mezerou (čl. 10). – Strukturní vzorce mohou zabírat výškově i několik řádků sazby. – Ve skupině rovnic sázených na samostatných řádcích musí být znaky oboustrannosti pod sebou (vyjádřené rovnítkem, jednoměrnou šipkou nebo obousměrnými šipkami).

78 Podrobněji o matematické a chemické sazbě pojednávají některé publikace (viz sekce Literatura). V ČR se vědecké sazbě dlouhodobě věnuje nakladatelství Academia, které k tomuto účelu vydává návody. Jako vzor dobře poslouží i studium některé vydané publikace tohoto nakladatelství.

79 Sazba cizích jazyků – obecně. Objednavatel by měl vždy poskytnout pokyny pro sazbu příslušného jazyka. Tak jako v češtině se i v dalších jazycích průběžně upravuje gramatika, mění pravopis a vývojem procházejí také typografické zvyklosti. Někdy se liší pravidla při sazbě téhož jazyka i podle místa určení – angličtina pro Velkou Británii a pro USA či Kanadu, španělština pro Španělsko a pro latinskoamerické země atp. Proto lze na obecné pokyny spoléhat jen v omezené míře.

80 Anglická sazba. Obecně: Snaží se vyhýbat rozdělování slov, takže téměř nedělí (i za cenu stahování či rozpalování mezer mezi písmeny nebo ponechávání uzoučkých či velmi širokých mezerislovních mezer). Častěji používá velké začáteční písmeno – v nadpisech u všech slov kromě předložek, spojek a citoslovců, v pojmenování dnů v týdnu a měsíců v roce, u zájmena »já« – I. Akcentované znaky angličtina nemá. Často se užívá odsuvník, přisazovaný těsně k předchozímu písmenu. Interpunkce se sází jako v češtině. **Odlíšnosti:** Pomlčka se sází z obou stran těsně. Uvozovky začáteční i koncové jsou umístěny k horní dotažnici (tzv. typ 66...99 – kresba, kdyby se »bříška« v číslicích zaplnila), k dalšímu uvození se používají uvozovky jednoduché (6...9). Spojovník se v místě rozdělení do dvou řádků na začátku následujícího řádku neopakuje. **Číslice:** V anglické i americké sazbě je desetinná tečka, zatímco k oddělování stovek od tisíců, tisíců od milionů atd. se používá čárka (pět tisíc = 5,000; číslo pí = 3.14). Řadové číslovky s koncovkou (1st, 2nd, 3rd, 4th atp.); zastarale se koncovka sází jako exponent. **Zkratky:** S tečkami bez mezer (e.g., i.e., P.O.B.), iniciály křestních jmen s mezerami (G. B. Shaw).

81 Německá sazba. Obecně: Je velmi podobná našim zvyklostem. Používá akcentovaná písmena s dvojtečkou a speciální znak tzv. ostré s, které se nedávna reforma pravopisu snaží odstranit (toto písmeno má pouze minuskovou podobu – vypadá zhruba jako řecké písmeno beta – a ve verzálové sazbě se nahrazuje SS). Němčina využívá slitky ff, fi, fl a ft (pouze v základu slova). Všechna podstatná jména začínají verzálkou, kterou mají na začátku i některá přídavná jména a zdvořilá oslovení (Ihr, Sie). **Spojovník:** Používá se místo opakování společné části slova, mezi částmi vlastních jmen, v přivlastňovacích spojeních (Wagner-Oper) a v dalších spojeních. Při dělení slov v místě spojovníku se spojovník na dalším řádku neopakuje. **Uvozovky:** Jako v češtině. **Zkratky:** Se zúženou mezerislovní mezerou (d. h., z. B. atp.). **Dělení slov:** Nelze dělit spojení ch, ph, sch, sp, st, th. Dělí-li se ve spojení ck, mění se c v k (Zucker = Zuk-ker). Pokud se dělí v místě složeného slova, z něž byla vypuštěna jedna hláska (Nussack, Schneeeule), dělí se, jakoby slovo mělo všechny hlásky (Nussack, Schneeeule); vypuštění hlásek nová reforma pravidel zakázala. Popsané zásady by měly mít ve svém algoritmu subprogramy pro dělení slov.

82 Francouzská (italská) sazba. Obecně: Má řadu akcentovaných písmen s dvojtečkami, stříškami, zpětnou čárkou a »c« s tzv. cedile-ocáskem. Kromě tohoto znaku se akcenty v verzálových textů vynechávají. Sprežka je oe, přičemž by se měl používat slitek. Velká začáteční písmena jsou výjimečná, méně používaná než u angličtiny nebo němčiny, o něco častěji než v češtině. Číslovky se sázejí jako v češtině. **Odlíšnosti:** Zvláštní postavení číslovky jedna se projevuje při psaní dat i řadových číslovek, kdy se k číslovce jako exponent přisazuje koncovka. **Uvozovky:** Přednostně tzv. špičaté, špičkami ven a oddělené od přilehlého slova zúženou mezerou (zhruba 1/6 čtverčíku). **Interpunkce:** Jako v češtině s výjimkou znaků ; ; ? !, které se oddělují od slova zúženou mezerou (1/6 čtverčíku). **Zkratky:** Jako v angličtině (čl. 80). **Dělení slov:** Nedělí se souhláskové skupiny bl, br, ch, cl, cr, dr, fl, fr, gl, gn, gr, lh, ph, pl, pr, th, tr, vr; němé koncovky -aient, -ait, -ent; skupina samohlásek tvořící výslovnostní slabiku. – – – **Italská sazba** kombinuje pravidla sazby francouzské a

španělské (čl. 84) (zkratky, uvozovky, řadové číslovky); čísla po třech místech odděluje tečkou. Jako jediné zvláštní znaky má samohlásky se zpáteční čárkou.

83 Ruská sazba. Obecně: Používá se azbuka. Záporová slovesa se sázejí zvlášť (ně viděl). Jména příslušníků národů začínají malým písmenem. Slova cizího původu se přepisují podle výslovnosti. **Číslovky:** Za řadovými se nesází tečka, ale pádová koncovka oddělená spojovníkem sázeným z obou stran bez mezer (kromě čísel římských a dat). Pro římskou pětku se používá verzálový znak písmene »u«. Ostatní jako v češtině. **Uvozovky:** Nejčastěji špičaté, špičkami od sebe těsně k přílehlému slovu. V beletrii se často přímá řeč uvozuje pomlčkou. **Zkratky:** S tečkami bez mezer obdobně jako anglická sazba (čl. 80). **Dělení slov:** Podle zásad obdobných češtině; neodděluje se zvrtné »sja«, měkký a tvrdý znak zůstává na konci řádku.

84 Španělská (portugalská) sazba. Obecně: Proti češtině neobvyklým akcentovaným znakem je »n« s vlnovkou a přehlasované »u«. **Odlíšnosti:** Španělština nemá odsuvník, ten se používá jen v cizích výrazech. Pomlčky se přisazují těsně ke slovu nebo k větě, náležejí-li do nich (ze druhé strany takto sázených pomlček však normální mezera je). Věty tázací (končící otazníkem) a rozkazovací (končící vykřičníkem) mají na začátku tento znak obrácený. Je-li věta tázací i zvolací zároveň, začíná obráceným otazníkem a končí normálním vykřičníkem. **Uvozovky:** Rovnocenně špičaté, hroty od textu (k němuž přisazované bez mezery) nebo anglické (66..99 – obě nahore). **Číslovky řadové:** Za arabskou číslovkou s tečkou se nad tečku formou exponentu přisazuje koncovka (o, a); moderní gramatika kromě toho zavádí psaní bez koncovky (jako v češtině). Ve Španělsku se stovky od tisíců atd. oddělují tečkou, v Latinské Americe čárkou (a namísto desetinné čárky se pak sází tečka). **Zkratky:** Jako angličtina (čl. 80). **Dělení slov:** Dělí se podle slabik, mezi dvěma a více souhláskami, podle složení slov, je-li zřetelné. Nedělí se samohláskové dvojhásky a trojhásky a skupiny bl, br, ch, cl, cr, dr, fl, fr, gl, gr, ll, pl, pr, rr, tr. – – **Portugalská sazba** je velmi podobná španělské, má jen víc akcentovaných znaků a pomlčky sází z obou stran s mezerami tak jako např. čeština.

85 Lámání knih a časopisů – úvod. Zlom knih a časopisů se řídí všemi dosud popisovanými pravidly sazby. Mohou se však vyskytovat některé odůvodněné výjimky, anebo je třeba řešit další případy, které pravidla sazby nestanovují. Základním hlediskem je vkus, logika, účelnost, smysl pro jednotu celku a přehlednost grafického řešení. Inspiraci při řešení neobvyklých situací lze hledat u publikací podobného charakteru, které vyšly již dříve. Lze též konzultovat s některou autoritou, u nás např. v okruhu příslušně odborně zaměřených škol (grafická průmyslovka, VŠUP atp.), vzdělávacích institucí (Grafia Consulting), popř. graficky zaměřených časopisů, v jejichž redakčních radách zasedají zkušení grafici a výtvarníci. – Dále popisovaná pravidla platí pro knihy a v úměrné míře i pro časopisy, resp. noviny. V novinové sazbě, vzhledem k minimálním časům na přípravu sazby a s ohledem na krátkou životnost tiskoviny lze tolerovat větší odchylky od pravidel sazby.

86 Umístění částí a náležitostí knih Na liché stránku se umísťuje značka nakladatele, patitul (někdy bývá spojeno do jedné stránky), titul, mezititul, obsah a tiráž. Na liché straně také jsou nebo na ní začínají předmluva, úvod a první kapitola. Na sudou stránku se umísťuje protititul (frontispis) a část vydavatelských záznamů (copyrighty, ISBN); při nedostatku místa se na sudou stránku může umístit poděkování a tiráž. Další náležitosti knihy (věnování, druhá a další kapitoly, doslov, seznam literatury, rejstřík atp.) se umísťují podle úvahy grafického úpravce, zásadně však vždy na samostatnou stranu. V textové části knihy je nepřipustný vakát na liché stránce.

87 Řádkový a stránkový rejstřík se zjišťuje průsvitem listu. Musí se krýt první a poslední řádek strany a stránkové číslo. Výška stránky se určuje jednotně pro celé dílo počtem řádků základního písma (platí i při vícesloupcové sazbě).

88 Stránková zarážka a východová stránka Text začátků kapitol může začínat nahore na stránce, ale často se používá tzv. stránková zarážka, určená počtem řádků, o něž začíná kapitola niž oproti stránkovému rejstříku. Začíná-li text kapitoly např. na 11. řádku, má kniha 10řádkovou stránkovou zarážku. – Východová stránka (poslední strana kapitoly) má mít alespoň 5 řádků textu; ideálně by měla mít vždy alespoň o jeden řádek víc než kolik řádků činí hodnota stránkové zarážky (takové pravidlo se v praxi obtížně dodržuje a při stránkové zarážce větší než zhruba pět řádků činí při lámání značné problémy).

89 Titulky mají být sázeny ze stejného druhu písma jako hlavní text, popř. z písma, které se základním písmem harmonuje (čl. 3). Pořadí důležitosti titulků se pro celé dílo určuje jednotně, stejně jako způsob úpravy titulkových řádků zkraje, na střed nebo se zarážkou. V titulcích se nesmějí dělit slova, předložky a spojky se přesunují na další řádek. Titulky (resp. mezititulky) různých stupňů se zalamují na počet řádků základního textu, kdy např. mezititulek 1. stupně je rozpočítán na 5 řádků (2 řádky mezer nad ním, mezititulek přes 2 řádky a mezer 1 řádek pod ním atp.).

90 Záhloví (zápatí) rozlišujeme živé (na každé stránce nebo dvoustránce se celý text nebo jeho část mění) a neživé (v celém díle je stejný text, např. název díla). Záhloví (zápatí) se sází o 1–2 stupně menším písmem než je písmo základní, popř. ještě menším, je-li k sazbě záhlaví či zápatí použito verzálek; lze použít i jiný, ale harmonující druh písma (čl. 3). Záhloví (zápatí) se od textu odděluje obvykle alespoň řádkovou mezerou; k oddělení se může použít i linka, popř. záhlaví (zápatí) může být tištěno jinou barvou atp. – Záhloví (zápatí) zvětšuje sazební obrazec.

91 Marginálie jsou úzký sloupec na vnějších okrajích dvoustránky, kde je sázeno vyznačovacím (polotučným) písmem o 2 stupně menším než je základní písmo. Mezera od sazebního sloupce je alespoň 6 bodů. Marginálie se sázejí na praporek směrem k textu, účaří prvního řádku marginálního textu souhlasí s účařím řádku, ke kterému se marginálie vztahuje. Převádět marginálie na další stránku není dovoleno. – Při sazbě marginálií se formát základní sazby zužuje o polovinu šířky marginálií.

92 Iniciály se umísťují obvykle do sazebního obrazce. Sázejí se přiměřeně větším písmem než je písmo základní, lze užít tučného či ozdobného řezu. Vyrovnávají se buď do účaří prvního řádku, anebo toho řádku, k němuž je iniciála zapuštěna (obvykle to nebývá víc než 5 řádků). Iniciálu lze obsázet v celé výšce nebo v její části (první řádek textu nesmí být nad horní dotažnicí kresby iniciály). Jednohlásková předložka vyjádřená iniciálou se od ostatních řádků odděluje mezerkou. U písmene ch se jako iniciála sází jen c. Iniciálová úprava je problematická v případech, kdy text začíná uvozovkou – doporučuje se sázet nejprve k účaří iniciály začáteční uvozovkou základním písmem a potom teprve iniciálu; v počítačových programech je taková úprava nesnadno dosažitelná a beztak vypadá nezvykle. Je-li to možné, uvozovkám u iniciály se vyhněme, popř. ukončení přímé řeči výjimečně naznačme např. pomlčkou; toto řešení je však závislé na dohodě s redakcí tiskoviny.

93 Východový řádek je poslední řádek odstavce. Je-li takový řádek neúplný, nesmí jím začínat stránka knihy nebo sloupec (podobně nesmí být např. pod obrázkem). Při knižní úpravě lze takový neúplný řádek (který by se na prvním řádku následující stránky stal tzv. »parchantem«) zařadit na stránku pod standardní stránkový rejstřík. (Toto řešení musí předjímat grafická úprava vhodným umístěním stránkové číslice, např. dva řádky pod sazební rejstřík nebo v záhlaví stránky.)

94 Zalamování obrázků a popisků (legend). Obrázky se na stránku umísťují v souladu s celkovou grafickou úpravou. Nemají narušovat stránkový rejstřík ani sazební obrazec s výjimkou tzv. obrázků na spadávání (takové obrázky musí nejméně o 3 mm přesahovat čistý formát papíru). Zobrazený motiv nesmí ořezem utrpět. Nad obrázky (tabulkami, grafy, ...) i pod nimi mají být v celé knize dodrženy stejné odstupy k okolní sazbě (stejně tak zleva i zprava, jde-li o vícesloupečný zlom); umístěním obrázku nesmí být narušen řádkový rejstřík. Minimální odstup obrázku od okolního základního textu by se měl rovnat kuželce základního písma. Obrázek se může oblamovat základním textem (nikoli zároveň základním textem i popiskem či legendou). Obrázky (tabulky, grafy, ...) umístěné napříč textu (naležato) se jak na levou-sudou, tak na pravou-lichou stránku umísťují (i s popiskem) tak, aby byly čitelné, když se rozevřenou knihou otočí o 90 stupňů ve směru pohybu hodinových ručiček. **Popisky** k obrázkům se sázejí písmem o 1–2 stupně menším než je základní text, popř. písmem jiným, které se základním harmonuje (čl. 3). Umísťují se obvykle pod obrázek v konstantní vzdálenosti. Při úpravě na střed nebo na praporek se slova nedělí. **Legendy** se sázejí o 1 stupeň menším písmem než popisky. Úprava bývá shodná s úpravou popisků, je třeba dbát na přehlednost a čitelnost, slova legend nedělíme. Číslo hesla legendy nesmí zůstat na konci řádku. V některých případech (grafy, kresby) se legendové texty umísťují přímo do obrázku (a nejsou tedy číslovány); někdy se od příslušného místa obrázku k legendě vede linka. **Popisky a legendy** se vzhledem k obrázku umísťují se stejnou orientací, tj. čtenář nemá mezi prohlížením obrázku a čtením popisku/legendy knihou otáčet. K širokým obrázkům je účelné sázet text popisků/legendy vícesloupečně.

95 Poznámky se zásadně sázejí z písma menšího stupně. Rozlišujeme tzv. poznámky pod čarou, které jsou zalamovány do paty příslušné stránky (od základního textu odděleny linkou přes část, anebo celou sazební šířku) a souhrnné poznámky, které se umísťují na konec kapitoly (článku) nebo knihy. Sazba poznámek do paty stránek je problematická, proto by měla být grafickou úpravou dáována přednost souhrnným způsobům řešení poznámek. – V textu je slovo, k němuž se váže poznámka, označeno buď hvězdičkami (pro poznámky v patě stránek), anebo exponentovými číslicemi bez závorky. Hvězdička nebo číslička se přisazuje bez mezery za poslední písmeno příslušného slova, anebo za tečku, pokud se poznámka vztahuje k celé větě (větám). – Značka poznámky (tj. hvězdička nebo exponentové číslo) se opakuje u vysvětlovacího textu. Za značkou, která je uspořádána pořadovým způsobem (čl. 24, 65), tj. zarovnána, následuje zúžená mezerka (čl. 10) a vysvětlující text. – Při umísťování poznámek do paty stránek se o potřebný prostor zmenšuje počet řádků základního textu (stránkový rejstřík), tj. poznámka patří do sazebního obrazce.

96 Rejstřík (jmenný, věcný; smíšený) se sází z menšího písma obvykle na užší formát (vícesloupečně). Sází se na praporek a většinou se upravuje jako podřazená sazba (čl. 24). Název hesla se může sázet vyznačovacím písmem (tučně); stejná část hesla se v dalším řádku-odstavci nahrazuje pomlčkou nebo tildou (čl. 45). U propracovanějších rejstříků je možné čísla stran, na nichž se o tématu pojednává zevrubně, sázet polotučně, čísla stran, kde je k heslu obrázek, kurzívou. Sazeč se zde řídí pokyny technického redaktora nebo grafického úpravce.

97 Literatura, seznam vyobrazení Sází se písmem menšího stupně, zpravidla na šířku sazby. Využívá se úprava s předrážkou odstavců (čl. 24).

98 Obsah vědeckého díla se zařazuje na začátek knihy, před úvod, v ostatních případech na konec knihy před tiráž. Jde většinou o pořadovou sazbu, kde se levá část (názyvy, popř. i čísla kapitol) spojuje – obvykle tečkami, někdy linkou atp. – s pravou, kde jsou uvedena čísla stran. Spojovací prvky sloupců (obvykle tečky) jsou zarovnané pod sebou a zarovnaný je rovněž jejich pravý okraj. Čísla, ať již kapitol (nalevo), anebo stránek (napravo) zachovávají obvyklá pravidla pořadové sazby (čl. 65).

99 Stránková čísllice Stránkové číslo musí být umístěno podle grafické úpravy, jednotně v celém díle. Sází se ze stejného druhu písma jako celé dílo; velikost může být větší i menší v závislosti na grafickém řešení. Stránková čísla se neumísťují na úvodní stránky knihy kromě stran textových, nemusejí být na stránkách s celostránkovými obrázky nebo obrázky umístěnými v patách stránek (popř. na spadávání), nejsou na vakátech a na poslední východové stránce. V závěrečné části knihy se stránková čísla neumísťují k obsahu a tiráži. – Kniha začíná stránkou 1, která se obvykle nečísluje – rozumí se první strana knižního bloku, tj. nikoli obálka, ať již je ze silnějšího druhu papíru (kartonu), nebo z tuhé lepenkové desky, do rozsahu stránek se samozřejmě nepočítá ani volný list předsádky. Také publikace v měkké vazbě, popř. sešitové vazbě, kde obálka je z jiného papíru než vnitřek, nezahrnuje do číslování stran tuto obálku.

Ostatní K počítačové sazbě, jejímž produktem je filmová předloha nebo dále zpracovatelný soubor v elektronické podobě (PS, PDF), patří pasovací a ořezové značky (dříve také značky archové a hřbetní). Je důležité, aby byly alespoň o 3 mm odsazené a nezasahovaly tak ani po mírně nepřesném skládání archů a ořezu do čistého formátu stránky. O zmíněné alespoň 3 milimetry je též třeba mimo čistý formát stránky rozšiřovat velikost obrázku, podtiskové plochy, popř. linky atp. Při umísťování prvků na straně je třeba také dbát, aby se žádný důležitý prvek (text, část obrázku atp.) nedostal blíže než 3 mm k okraji čistého formátu a nehrozilo tak, že bude oříznut nebo se dostane na úplný okraj stránky.

Závěrem Žádná pravidla v žádné oblasti lidského konání nejsou schopna předjímat všechny varianty, které mohou nastat. Tak je tomu i s pravidly sazby. Ačkoli se vyvíjejí již téměř šest století, mění se i veškeré okolní podmínky: již dávno se netisknou pouze bible, naopak rozvoj vědeckého bádání přináší takřka denně nové možnosti vyjadřování zkoumaných jevů. Do pravidel sazby pak svým způsobem zasahují i takové fenomény jakými jsou internet, elektronická pošta, nakonec i SMS-zprávy mobilních telefonů. Vytvářejí se nové zkratky, mění staré, proměňuje se jazyk i obecný vkus. Nicméně nikdy nikdo nepochybně, když dá přednost vyzkoušené »klasice« a bude se držet osvědčených vzorů a postupů, což je vždy spolehlivější cesta než nejisté experimentátorství (jakkoli bez experimentátorů není pokroku...). Snažili jsme se popsat pravidla sazby v jejich klasické podobě s ohledem na moderní trendy přípravy sazby, které vedou z velkých tiskárenských domů až k malým počítačům fungujícím na baterii třeba i v jedoucím vlaku. Možná nepopisujeme úplně všechny postupy, ale v případě potřeby se nebojte na nás obrátit se žádostí o návrh řešení, což může přinést i doplnění těchto pravidel. Výklad pravidel sazby v tištěné podobě s příklady byl obsahem seriálu »sazba & typografie« vycházejícího v časopise PC WORLD, ročník 1994 (vyd. IDG Czechoslovakia, nyní IDG Czech). Řadu pravopisných příkladů v tištěné formě obsahuje publikace Češtinářský rádce (nakl. Manuál Náchod, 1996).

© Michal Ptáček, 2004 – na základě ON 88 2503, dalších pramenů a vlastních zkušeností

http://www.tygotext.cz/radce7d_1.html - Přehled typografické literatury

http://www.tygotext.cz/radce7e_1.html - Pravopis problematických slov a zkratk